

Motiv ljubavi u poeziji krugovaša

Franin, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:915599>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-07-06**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of evaluation works](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti; smjer:
nastavnički

Nikolina Franin

Motiv ljubavi u poeziji krugovaša

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij hrvatskoga jezika i književnosti; smjer: nastavnički

Motiv ljubavi u poeziji krugovaša

Diplomski rad

Student/ica:

Nikolina Franin

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Mirela Šušić

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Nikolina Franin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Motiv ljubavi u poeziji krugovaša** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 15. listopada 2021.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
1. Druga moderna hrvatske književnosti	3
2. Prvi naraštaj – „krugovaši“	6
2.1. Slom socrealističkog režima u književnosti	6
2.2. Najpoznatiji predstavnici krugovaške generacije	8
3. Poezija u razdoblju druge moderne	14
4. Motiv ljubavi u poeziji krugovaša.....	19
5. Poezija Josipa Pupačića	20
6. Poezija Nikole Milićevića.....	26
7. Poezija Zvonimira Goloba	30
8. Poezija Irene Vrkljan	35
9. Poezija Milivoja Slavičeka.....	38
10. Poezija Ivana Slamniga.....	41
11. Poezija Slavka Mihalića.....	44
12. Zaključak.....	47
13. Literatura.....	49

Pjesma je sat koji otkucava riječi!

(V. Pavletić)

1. Uvod

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata na hrvatskoj se književnoj sceni pojavljuje grupa mladih intelektualaca koji se odupiru dogmi socijalističkog realizma, poetici utemeljenoj na utilitarističkoj svijesti prema književnosti, ali i umjetnosti uopće. Svoj je uspon dogma socijalističkog realizma najviše doživljavala prije Drugog svjetskog rata, no nakon njega njezin utjecaj polako opada, najviše zahvaljujući već spomenutim mladim intelektualcima, književnicima koji su se okupljali i objavljivali u časopisu *Krugovi*, oglasivši se onda kada je istoimeni časopis i prvi put objavljen, 1952. godine. No, još prije Drugog svjetskog rata svoje negodovanje prema socijalističkom režimu i lijevo politički orijentiranim piscima ističu i hrvatski književnici koji su i sami bili politički lijevo orijentirani, a na tronu je takvih bio Miroslav Krleža. Krleža se protivio političkoj surovosti u književnosti smatrajući kako književnost ne smije biti sluškinja društva, već izraz piščeva slobodoumnog stvaranja, individualizma i talenta kao važnog preduvjeta umjetničkog stvaralaštva uopće. Njegovo su mišljenje dijelili i njegovi pisci suvremenici poput Petra Šegedina i Ranka Marinkovića.

Prateći Krležinu dogmu o slobodi stvaralaštva u književnosti, mladi su se pisci oduprijeli rešetkama socrealističkog režima i u časopisu *Krugovi*, na čelu s Vlatkom Pavletićem kao glavnim urednikom, počeli objavljivati djela individualnog i slobodoumnog karaktera. Taj se mladi naraštaj, okupljajući se upravo oko časopisa *Krugovi* (1952.-1958.), bio slobodan nazvati *naraštajem krugovaša u hrvatskoj književnosti*. Najpoznatiji predstavnici, a ujedno i pokretači novog razdoblja u hrvatskoj književnosti – *druge moderne* jesu Vlatko Pavletić, Josip Pupačić, Nikola Milićević, Slobodan Novak, Miroslav Slavko Mađer, Slavko Mihalić, Vlado Gotovac, Ivan Slamnig, Zvonimir Golob, Irena Vrkljan, Vesna Krmpotić i dr. Svojim istančanim talentom i željom za iskrenim stvaralaštvom, ovi pjesnici nastavljaju ono što je započela *prva moderna* (1914.-1918.) – dubok raspon interesa od različitih filozofskih i religijskih tema, širokih tematsko-motivskih stilskih određenja koje prate modernu europsku i svjetsku književnu scenu, a sve to tzv. *krugovaši* dorađuju i vraćaju hrvatskoj književnoj sceni njezine prave vrijednosti, stoga i njihovo geslo glasi *Neka bude živost*.

Naraštaj je krugovaških pjesnika ostavio izniman trag u hrvatskoj književnosti, od težnje ka modernim strujanjima i originalnošću izraza do svojevrsnih rušenja loših političkih tendencija. U to doba, pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća, neki pisci nastavljaju sa stvaranjem socijalne tematike, osobito s prikazom seoskog života (Mirko Božić), no zastupljena je i ratna tematika koja je ostvarila značajno mjesto u hrvatskoj povijesti književnosti (V. Kaleb,

J.F. Pločar, V. Desnica). U rasponu pedesetih i šezdesetih godina bitno je spomenuti pisce koji su se još uvijek oslanjali na književni izraz starije generacije (Šimić, Ujević, Tadijanović). U kontekstu je poezije prema tomu bitno izuzeti Vesnu Parun i Juru Kaštelana jer su njihovu pjesničku matricu naslijedili i neki *krugovaši*; u kontekstu dramskoga stvaralaštva najistaknutiji je Marijan Matković, kao i Matko Peić i Joža Horvat sa svojim putopisima u proznome stvaralaštvu.

Moderni izraz, težnja za individualnošću, ljepota stvaranja i želja za slobodom izraza elementi su koji krase krugovašku poeziju. Ono što u poeziji nikad ne jenjava, otkako je i nje same, jest motiv ljubavi. Cilj je ovog rada prikazati motiv ljubavi u poeziji krugovaških pjesnika. Ljubav je motiv kojeg svatko shvaća vrlo individualno i subjektivno, a za poeziju je to jako važno. Slom je socijalističkog realizma pružio književnosti da se razvija svojim prirodnim tokom, a krugovaški su pjesnici zaista to znali iskoristiti. U ovome se radu, upravo kroz pjesme pojedinih pjesnika koji su pripadali naraštaju krugovaša, ispituje prisutnost motiva ljubavi u odabranim pjesmama te njihov odnos prema ljubavi uopće. U središtu su promatranja pjesnički opusi sljedećih književnika: Josipa Pupačića, Nikole Milićevića, Zvonimira Goloba, Irene Vrkljan, Milivoja Slavičeka, Ivana Slamniga i Slavka Mihalića.

Kroz odabrane pjesme spomenutih autora razradit će se motiv ljubavi u njihovoj poeziji, objasniti njezin kontekst na tematskoj razini i pokazati kako motiv ljubavi predstavlja jednu od okosnica poezije svakog književnog razdoblja, zato je i nezaobilazna tema krugovaških pjesnika.

1. Druga moderna hrvatske književnosti

Druga moderna naziv je za razdoblje u hrvatskoj književnosti koje traje od 1952. do 1969. godine. Naziv je dobila zbog sličnosti s razdobljem hrvatske moderne (1892./1895. – 1914./1916.). Godina 1952. uzima se kao početna godina razdoblja druge moderne jer tada započinje proces demokratizacije kulture i umjetnosti i izlazi prvi broj *Krugova*, časopisa koji okuplja mlade književnike. Ovo razdoblje obilježava pluralizam stilova, nehomogenost te usmjerenost na europsku i svjetsku književnost.

Do 1952. godine hrvatska je književnost bila podređena političkom diskursu – ona je od pisaca zahtijevala utilitarni (socijalistički) realizam pa su književne teme bile sljedeće: veličanje ratne pobjede, socijalističkoga načina života, radnih uspjeha u obnovi zemlje. Likovi su, u proznim opusima, okarakterizirani crno-bijelom tehnikom: dobri (drugovi), zločesti (gospoda). Intimne i egzistencijalne teme bile su strogo zabranjene jer je partija oštro napadala pisce koji su ih obrađivali. Protiv utilitarne književnosti najžešće su se politički borili Petar Šegedin i Miroslav Krleža – upečatljivi događaji jesu govor Petra Šegedina na Drugom kongresu književnika Jugoslavije u Zagrebu 1949. i govor Miroslava Krleže na Trećem kongresu književnika Jugoslavije u Ljubljani 1952.:

„Te je godine na Kongresu književnika u Ljubljani Krleža zastupao kombinaciju između slobodnog i angažiranog stvaralaštva, braneći tako književnost, kako tumači S. Lasić, s jedne strane od katoličke i nacionalne posesivnosti, s druge od ždanovljevske utega.“
(Šimundža, 2003: 350)

a mlađe su generacije u tom ostvaraju bile još odlučnije.

Nakon Drugog svjetskog rata, politički je kontekst podosta upravljao književnim izričajem, točnije književnom ideologijom poznatijom još i kao socrealizam. Iako se socrealizam etiketirao kao internacionalna pojava, Evgen Paščenko navodi kako

„je metoda socijalističkoga režima bila izrazom ruske forme mentalnosti kao nastavkom velikodržavnih ambicija koje su poslije poraza carističkoga režima razvijale etnički isti, ali socijalno niži slojevi – ruski *narodniki*.“ (Paščenko, 2003: 36)

Ruski mentalni sklop u socrealističkom režimu najviše je osjetio Miroslav Krleža u djelu *Izlet u Rusiju* (1926.). U njemu je nadobudno krenuo prema potrazi za istinom te je nastavio tradiciju slavenofilstva koju je prije više od dva stoljeća načeo Juraj Križanić. Krleža je teško podnosio poraz u ruskim idealima pa je njegovo razočaranje itekako uočljivo u njegovim djelima s istočnom tematikom. Pošto je shvatio da se iza ruske ideološke patetike krije ruska nacionalistička ideja, a socrealizam njegov je ideološki izraz, žestoko se suprotstavio

socrealističkoj dogmi i branio nacionalnu individualnost. Tako je hrvatsku književnu, ali i političku scenu, Krleža nastojao sačuvati od ruskog neoimperijalizma.

Otpor estetskom dogmatizmu komunističke partije koji je definiran formulom „socijalističkog realizma“ (Jelčić, 2004: 472) izvukao se upravo iz krugova lijevo orijentiranih pisaca. Najprije se taj otpor očitovao u književnoj praksi kod Šegedina, Parun, Marinkovića, Kaštelana i Desnice, a potom i u teoriji kod već spomenutih Šegedina i Krleže. Prvi pisac, tada šesnaestogodišnji Josip Stošić probio je led zbirkom konkretističke poezije *Derdan* (1951.) izdajući ju u vlastitoj naknadi, no odmah je po izdavanju bila etiketirana kao „dekadentno izživljavanje strano socijalističkom duhu.“ (Jelčić, 2004: 472) No, kolanje otpora socijalističkom realizmu nije prestalo. Već je spomenuto kako je 1952. godina bila prijelomna zbog dva ključna događaja – u travnju je iste godine objavljen prvi broj časopisa *Krugovi* čiji je urednik i pokretač bio Vlatko Pavletić pa tako uz časopis objavljuje program cijelog budućeg naraštaja – *Neka bude živost* koja će poslije biti njihovo geslo. U listopadu iste godine Krleža na ljubljanskome kongresu drži revizionistički govor o slobodi stvaranja. No, mali se broj povjesničara književnosti i književnih kritičara osvrće na važnost časopisa *Izvor* koji je bio odskočna daska prijelaznom vremenu hrvatske književnosti, a *krugovašima*, navodi Cvjetko Milanja:

„prva početnica ili vježbanka, o čemu su počeli i samo stidljivo govoriti. (...) ...tijekom 1950. godine i kasnije, u „Izvoru“, osjeća se dah novih tendencija i veće individualizacije, i to ne samo zbog novog uredništva (D. Oblak, V. Pavletić, S. Novak). (...) ... u njemu su objavili svoje prve zapaženije pjesme N. Milićević, J. Pupačić, M.S. Mađer, M. Slaviček, Z. Tomičić, I. Vrkljan, I. Slamnig, A. Šoljan, S. Novak, Đ. Šnajder.“ (Milanja, 2000: 51-53)

S obzirom na sve navedeno, događa se situacija da se na književno-kulturnoj sceni susreću dva komplementarna teksta gdje *Krugovi* zagovaraju pravo na stvaralački rizik i eksperiment, a Krleža se pak opire socrealističkoj dogmi s tezom *l'art pour l'art* kojom ističe kako pravu umjetnost stvaraju samo pravi, individualni talenti pa samim time ističe činjenicu kako pisac ne može biti svatko. U kontekstu hrvatske književne kritike neminovno je spomenuti Šegedina i Krležu i njihov poseban odnos prema ideologiji. Nakon izlaganja na Drugom kongresu književnika Jugoslavije napušta i kritički percipira koncept socijalističkog realizma jer smatra kako ideologija ne smije obuhvatiti čitavo ljudsko očitovanje, stoga nema što raditi niti u književnoj djelatnosti. S druge strane, Krleža dopušta zastupanje ideologije (u njegovom slučaju lijeve orijentacije) u građi književnoga djela, no ona ne smije zasjeniti estetski kriterij (za Krležu primarni) književnoga djela, jer ono onda gubi svoj autonomni položaj i prerasta u agit-propagandu.

Početak 50-ih godina 20. stoljeća burno je opteretio hrvatsku književno-kulturnu scenu. Polemike o smislu i zadaćama književnosti i umjetnosti bile su teme koje su opteretile retke novine, objavljivali su se časopisi, pisalo se, dokazivalo i opovrgavalo bez stajanja. Odigrao se tzv. „sukob starih i mladih“, a spor je splasnuo kada su mladi umjesto terorizacije počeli iznjedrivati zrelija i unosnija djela, dok se reprodukcija istih odvijala vrlo brzo, najviše zahvaljujući časopisu *Krugovi* „otvoren svima koji su mu željeli prići, bez ikakve starosne ili estetske (a to je podrazumijevalo i bez ikakve ideološke) diskriminacije. (Jelčić, 2004: 473)

„*Krugovi* su bili generacijski „oblik duhovne i kreativne slobode, naše zauzimanje i za klasičnost, za tradiciju, i nacionalnu i europsku, ali istodobno traganje da svim oblicima moderniteta što ih je nova književnost svijeta nudila našoj znatizelji.“ (Milanja, 2000: 59)

Dok su naši partijski krugovi bili zaokupljeni socijalističkom ideologijom, a književnici u isto vrijeme tražili izlaz iz „kompleksnoga zagrljaja vlasti i umjetnosti“ (Šimundža, 2003: 26) paralelno se s time europska književnost zasitila dotadašnjeg egzistencijalističkog diskursa i literaturom apsurdna. Stoga su se, na temelju potonje spomenutih strujanja, razvile nove formacije: antiteatar odnosno nova drama i nova, moderna poezija odnosno novi roman. Te su vrste naslijedile koncept egzistencijalističkog diskursa i nastavile slijediti koncept književnosti apsurdna pa je objektivni korelativ njihovih književnih vrsta progovario o različitim vizijama besmisla. Reprezentativni primjer za to jest Beckettova drama *Iščekivanje Godota* (1953.) koja u svojem naslovu sadrži korijen riječi *God – Bog* koji nikada neće doći te nam ukazuje na bezvoljnost i razočaranje likova koji ga nikada neće dočekati.

Nova moderna i europska strujanja pratili su i savladavali hrvatski književnici te su prema njima koncipirali svoja književna djela. Zahvaljujući modernim strujanjima koja su doprla na hrvatsku književnu scenu i tako istisnula sorealističku dogmu na istoj, no isto tako i nepresušnim talentima i ažurnim radom kojeg su naši književnici 50-ih godina u velikoj mjeri dobro iskorištavali, poslijeratno razdoblje u hrvatskoj je povijesti književnosti obilježeno kao *druga hrvatska moderna* koja svojim nazivom upućuje na *prvu modernu*. Neminovno je napomenuti kako se ona početkom 90-ih godina 19. stoljeća uvelike zalagala za literarne kriterije i stilske vrijednosti europske i svjetske književnosti, no takve je tendencije porušila dogma socijalističkoga realizma. Kako je prva moderna težila za novim oblicima, podupirući tako pluralizam misli i slobodu savjesti, tako se i druga moderna suočila s konkretnom stvarnošću i u svoj književni izričaj uvela nove oblike, posegnuvši za novim, metafizičkim promišljanjima pa je zajedno s njima otvorila put novim umjetničkim, misaonim i religioznim opcijama na hrvatskoj književnoj sceni 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća. Nakon stanke od nekoliko desetaka godina, hrvatska književnost ponovni prati moderna strujanja i na njima gradi

neponovljiv literarni izričaj te se u razdoblju druge moderne slobodno gradi i razvija, bez političkog pritiska. U tom slučaju, gdje literarni izričaj prati moderne oblike i misaone slutnje, u najvećem se dijelu pjesničke forme razvijaju prema metafizičkim razmišljanjima.

2. Prvi naraštaj – „krugovaši“

2.1. Slom socrealističkog režima u književnosti

Otpore estetskom dogmatizmu komunističke partije pod okriljem naziva socijalistički realizam pružili su prvenstveno lijevo orijentirani pisci, kako preko književne prakse (Šegedin, Parun, Kaštelan, Marinković, Desnica nije bio ljevičar) tako i putem teorijskih razmišljanja (već spomenuti Šegedinov referat *O kritici* i Krležin ljubljanski referat). Takav je pristup oslobodio put poslijeratnom književnom naraštaju i njegovom slobodnijem pristupu prema književnosti s idejom estetskog pluralizma. Spomenuvši već 1952. godinu kao bitnu prekretnicu sloma socrealističkog koncepta književnosti, bitno je napomenuti kako su u istoj bitna dva događaja – u travnju počinje objavljivanje prvog broja časopisa *Krugovi* čiji je urednik bio Vlatko Pavletić. U njemu on objavljuje esej *Neka bude živost* čiji je naziv ujedno bio geslo budućeg naraštaja krugovaša u hrvatskoj književnosti.

„Umjetnost je izraz, a ne odraz, koja teza ad limine odbacuje teoriju odraza, temeljenu u socrealističkoj estetici; suvremen način života diktira tip i model književnosti, pa zato „u ime realizma današnjice moramo prevladati realizam prošlosti“; u tom se smislu rađa nova umjetnost...“ (Milanja, 2000: 53-54)

Drugi se događaj odnosi na Krležin govor na ljubljanskom kongresu u kojemu zastupa slobodu umjetničkog stvaralaštva, pobijajući tako implikacije o istoj tezi koju je zastupao Ždanov.¹ Navodi Krleža kako književno (umjetničko) djelo da bi se uopće oslovljavalo takvim, treba imati svoju primarnu funkciju – mora biti i ostati književno (umjetničko) djelo:

„Ono dakle može biti i idejno i partijno i odgojno i narodno (bilo kao tendencija, bilo imanentno), ali ono mora biti i ostati književnim (umjetničkim) djelom. Izostavlja li ili pak iz ovih ili onih razloga zanemaruje svoj primarni, estetički kriterij i pritom ističe ideološke i ine kriterije, književno (umjetničko) djelo više nije to, što njegovi proizvođači ili pak njegovi zagovarači kažu da jest, nego postaje nešto drugo: djelo koje pripada nekoj drugoj ljudskoj djelatnosti: ideološkoj, političkoj, pedagoškoj, itd.“ (Mataga, 1995:140)

¹ Andrej Aleksandrovič Ždanov bio je sovjetski političar koji je zagovarao politički prototekst svakog književnog i umjetničkog djela izjavivši kako nikad nije bilo takve književnosti, osim, naravno sovjetske koja će organizirati radne i potlačene ljude u borbu protiv svakog iskorištavanja; samim time izjavljuje kako je uloga sovjetske (i svake druge književnosti) prvenstveno u službi ideologije, zato se uz njegovo ime veže pojam *ždanovizam* kao ideja zabrane slobodnog i individualnog izraza u polju znanosti i umjetnosti. (prema Mataga, 1995: 36)

S obzirom na sve navedeno, u borbi prema izmaku socrealističke koncepcije događa se sljedeće – na književnoj se sceni pojavljuju dva komplementarna teksta: s jedne strane *Krugovi* zagovaraju eksperimentiranje i stvaralački rizik u nešto novo, nepoznato jer, kako navodi Pavletić „književna publika vrlo teško podnosi tiraniju jednog isključivog suda, mišljenja i ukusa“ (prema Jelčić, 2004: 472), dotle Krleža u svojem istupu brani pravo književne slobode krilaticom l’art pout l’art, zaključivši kako istinsku umjetnost stvaraju samo individualni talenti. Tom izjavom iste godine započinje tzv. *sukob na književnoj ljevici* te započinju nesuglasice među hrvatskim književnicima, slično onako kako se to odvijalo i u razdoblju prve moderne. U tom je kontekstu vrlo važan časopis *Krugovi* jer je upravo on brisao razlike između lijevih i desnih, starih i mladih, tradicionalnog i modernog. To prihvaćanje svih i cjelokupna otvorenost prema različitim zasmatala je nekim mlađim generacijama pisaca, stoga se nekolicina njih okupila i u lipnju 1953. godine u inat *Krugovima* objavila časopis *Međutim*. *Krugovima* su prigovorili zbog pretjerane širine i neselektivnosti pa su, mimo njih, najavili ekskluzivni sadržaj i vrijedne radove, no ta je afera trajala kratko pa su se ubrzo mladi naraštaji vratili krugovaškim tendencijama. Kada se napokon situacija smirila i kada su svi okupljeni oko časopisa *Krugovi* prionuli na rad, ubrzo su njihove ideje sve bolje i dublje počele kolati – književnici su sve više ulazili u dublji i izazovniji umjetnički izraz. Kao književna grupacija pisaca i pjesnika koji su promovirali modernost izraza i oslanjali se na moderne pisce europske i svjetske književnosti, *krugovaši* su izravno komunicirali s njima i pratili radove pisaca kao što su Joyce, Sartre, Faulkner, Eliot, Camus, Gertrude Stein i Proust, ali i pjesnika poput Whitmana, Verhaerena te su upravo njih *krugovaši* uveli u područje hrvatske književnosti koja je 50-ih godina uvelike sazrijevala i otvarala svoj put k novim, modernim strujanjima i tako stvarala svojevrstni, originalni izraz. Međutim, konzervativna strana publike i dalje nije jenjavala. Na samome početku uspona mladih pisaca, konzervativna ih je strana ignorirala i marginalizirala, no kako je njihov književni put doživljavao sve veći uspon, bilo je vrijeme da konzervativci iznesu svoj stav. Nisu mogli zaustaviti, ograničiti i zabraniti njihov rad; dapače tolerirali su im modernizam pod uvjetom da se ne miješaju u ideje posvećene političke partije niti da ih dovode u sumnju, kao i institucije koje su s njima izravno povezane. (usp. Jelčić, 2004: 474) Takav je odnos među književnicima potrajao nekih desetak godina, no u tom su se periodu stvari promijenile tako da su mlađi književnici stekli ugled i zauzeli utjecajne uloge u književnom životu, a neki su konzervativci otvorili put k modernim strujanjima i tako se modernizirali, stilski i idejno. Kako navodi Jelčić:

„Tako se slomio neuspjeli pokušaj nasilnog presađivanja tuđe, u biti antiumjetničke metode utilitarnog socijalističkog realizma, kojemu je utirao put pokret socijalne književnosti lijeve orijentacije, pod patronatom komunističke partije.“ (Jelčić, 2004: 474)

2.2. Najpoznatiji predstavnici krugovaške generacije

Usporedno s naraštajem krugovaša u hrvatskoj književnosti, na književnoj se sceni pojavio Mirko Božić romanom *Kurlani* (1952.). Poznat je on kao pisac ideologiziranih partizanskih drama (*Povlačenje*, 1949.; *Skretnica*, 1951.), no ovim je romanom opisao stanje hrvatskog sela prije Drugog svjetskoga rata i tako nas preko sukoba Gornjih i Donjih Kurlana uveo u jedan dramski svijet kurlanske sirotinje, no ono što je posebno dalo čar ovome romanu jest Božićev jezik koji je obilat neologizmima, što mu daje posebnost i originalnost kakvu je malo tko pružio novijoj hrvatskoj književnosti. Osim *Kurlana*, bitno je napomenuti i njegova ostala dva djela koja čine trilogiju – *Neisplakani* (1955.) i *Tijela i duhovi* (1981.). Fikcionalni likovi i fabula koje su protkane u ovome romanu donijele su Božiću veliku slavu na književnoj sceni i to baš zato što je pomoću svoje mašte prikazao stvarnost koja je u knjizi doprla do čitateljevog uma i tako se utkala u njegovu svijest. (usp. Jelčić, 2004: 474)

Premda su se mladi modernisti, *krugovaši* rijetko iskazivali kao pjesnici, jedan od najpoznatijih predstavnika krugovaške generacije, a ujedno pokretač i „spiritus movens“ druge moderne Vlatko Pavletić prvu je i jedinu zbirku *Zvekir u ruci* objavio u knjizi *Pjesme* 1953. godine zajedno sa Slobodanom Novakom i Nikolom Milićevićem. No, djelo kojim se proslavio u književnosti jest knjiga eseja *Sudbina automata* iz 1955. godine. Njome je ukazao na svoj stil protkan gipkošću i analitički pristup djelima. Bio je izuzetan teoretičar književnosti, bavio se oblicima stvaralačkog čina (*Kako su stvarali književnici*, 1956.), otkrivao je domete anglosaksonske i francuske kritike (*Analiza bez koje se ne može*), otkrivao valoriziranu hrvatsku književnokritičku baštinu (*Hrvatski književni kritičari*, 1958.). Osim toga, napisao je sjajne i cjelovite monografije o Ivanu Goranu Kovačiću, Tinu Ujeviću, Ivaniševiću, Peiću, Mihaliću i Koromanu. Također, proslavio se i djelima *Ključ za modernu poeziju*, 1986. i *Kako razumjeti poeziju* koje se nastavljaju na Friedrichovu *Strukturu moderne lirike*. Sve u svemu, rad je Vlatka Pavletića velik te njime započinje nova era u hrvatskoj književnosti druge polovice 20. stoljeća za čiji je početak njegovo ime u velikoj mjeri zaslužno. (usp. Jelčić, 2004: 476)

Spominjući moderna strujanja i težnje koje je hrvatska književnost tada slijedila, u tome je kontekstu neminovno spomenuti Antuna Šoljana i Ivana Slamniga koji su zajedno potpisivali kritičko-polemičke teorijske članke i prijevode iz angloameričke poezije, no kasnije su se

razišli. Njihove su ideje bile vrlo slične, no u realizaciji književnoga teksta ipak su se otkrile razlike, stoga su odlučili krenuti individualno. S obzirom na to, bitno je istaknuti tu dvojicu autora kao bitan efekt u naraštaju krugovaša. Vrlo dobro poznat pjesnik i prozaist, Antun Šoljan „kao pjesnik pretrčao je (s lakoćom, činilo se) put od radikalno eksperimentalnog konstruktivizma do smirenog poetskog govora koji obnavlja veze s tradicijom.“ (Jelčić, 2004: 477). Njegove ga pjesničke zbirke *Na rubu svijeta* (1956.), *Izvan fokusa* (1957.), *Gartlic za čas kratiti* (1965.), *Gazela i druge pjesme* (1970.) otvaraju publici kao reflektivnog pjesnika koji se bavi egzistencijalnim pitanjima čovjeka u trenutku u kojemu trenutno živi. Kao prozaist istaknuo se zbirkama novela *Specijalni izaslanici* (1957.), *Deset priča za moju generaciju* (1966.), *Obiteljska večera* (1975.) i romanima *Izdajice* (1961.), *Kratki izlet* (1966.), *Luka* (1974.) i *Drugi ljudi na mjesecu* (1975.) s čijom je originalnošću i virtuožnošću stvaranja istih ostavio neizbrisiv trag u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti. Proslavio se i kao dramatičar, napisao je desetak radio-dramskih i scenskih djela, a istaknuo se i kao književni kritičar. (usp. Jelčić, 2004: 476-477)

Iste književne etikete kao i Šoljan – pjesnik i prozaist, esejist i radiodramski pisac, važno mjesto među naraštajima krugovaša zauzima i svestrani Ivan Slamnig, poznatiji i kao *poeta ludens*. Svojim je zaigranim tonom, poigravanjem u jeziku, raskošnim dosjetkama i premetanjem riječi u pjesmi zaista ostavio jedinstven i originalan trag u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti. Njegove najpoznatije zbirke pjesama jesu *Aleja poslije svečanosti* (1956.), *Odron* (1956.), *Naronska siesta* (1963.), *Analecta* (1971.), *Limb* (1973.), *Dronta* (1981.), *Relativno naopako* i *Sed scholae* (1987.) u kojima pomiče granice raspona svoje poezije, no poetski, zaigrani izraz uvijek ostaje isti. Jezična mu je igra prisutna i u proznim djelima, pripovijetkama *Neprijatelj* (1959.) i *Povratnik s Mjeseca* (1964.) i romanu *Bolja polovica hrabrosti* (1972.). Istaknuo se i kao pisac radio-drama (*Knez*, *Carev urar*, *Plavkovićevo bal na vodi*), no bitno je istaknuti kako je svojim knjigama *Disciplina mašte* (1965.) i *Hrvatska versifikacija* (1981.) uvelike pridonio književno-teorijskim istraživanjima, no tomu u prilog idu i još njegova dva djela, *Svjetska književnost zapadnog kruga* (1973.) i *Antologija hrvatske poezije od najstarijih zapisa do kraja XIX. stoljeća* (1960.). (usp. Jelčić, 2004: 478-479)

Svojom mirnom dikcijom i izrazito smirenim tonom, kroz časopis se *Krugovi* bitno izdvojio Nikola Milićević, pjesnik i prevoditelj. Prvenstveno se ostvario ciklusom imena *Pod ravnodušnim zvijezdama* u zajedničkoj zbirci *Pjesme* (1953.) u suradnji s Novakom i Pavletićem, a svojim je samostalnim zbirkama *Obećanja žute zore* (1956.), *Snijeg i crna ptica* (1964.), *Prah zemaljski* (1974.), reprezentativnom zbirkom *Ruke pune mošta* (1977.) te zbirkom *Nepovrat* (1984.), *Pjesme iz tišine* (1994.) i *Živa česma* (1996.) „samostalno i strpljivo,

sa živom sviješću o nasljeđu i stvaralačkim iskustvom prevoditelja poezije, izgradio izraz otužnog južnjaka moderne osjećajnosti bez upadnih modernističkih težnji.“ (Jelčić, 2004: 479) pa je, s obzirom na to, Milićević pjesnik koji čitatelju dopušta da poeziju promatra i opaža srcem. U prevoditeljskom je poslu bio iznimno precizan i temeljit; prevodio je francuske, talijanske i španjolske pjesnike (Jiménez, Mistral, Machado, Lorca, Neruda, Verlaine), a bio je i vrsni antologičar hrvatske, španjolske i europske poezije: *Hrvatski pjesnici između dva rata* (1958.), *Antologija svjetske ljubavne poezije* (1968.), *Europska lirika od srednjeg vijeka do romantizma* (1974.), *Zlatna knjiga španjolske poezije* (1972.), a u četvrtom izdanju *Povijesti svjetske književnosti* (1974.) donosi prikaz španjolske, brazilske i hispanoameričke književnosti. (usp. Jelčić, 2004: 479-480)

Opsjednut posljedicama rata i strahotama koje su nakon istog zadesile čitav narod, kroz književni se izričaj javlja Slobodan Novak s dvije zbirke *Glasnice u oluji* (1950.) i *Iza lukobrana* (1953.) u zajedničkoj knjizi *Pjesme* (1953.) koje su mu omogućile put do proznog opusa s kojim se znatno proslavio. Svoju je inspiraciju pronalazio u svakodnevnim etičkim problemima svoje sredine, no realističke dimenzije svojih romana prekriva različitim metaforama i simbolima stoga je njegova proza naročito ispunjena raznoraznim opažanjima i ironijskim diskursom. Njegovo prvo djelo *Izgubljeni zavičaj* (1955.) donijelo mu je značajnu slavu, a nakon nje djelima je *Tvrđi grad* (1961.), *Mirisi, zlato i tamjan* (1968.) i triptihom *Izvanbrodski dnevnik* (1977.) svoj artizam uzdigao do visoke ljestvice. Svoje je ispovjedne razgovore u obliku autobiografske retrospekcije tiskao u knjizi *Digresije* 2001. godine, a *Sabrana su mu djela* tiskana 1990. godine u šest svezaka. (usp. Jelčić, 2004: 480)

Pjesnik neponovljiva i jedinstvena izraza koji je izrastao po uzoru na ekspresioniste i Šimića, Slavko Mihalić poetski je opisao trajanje čovjekova straha sredinom 20. stoljeća. Objavom zbirke *Komorna muzika* (1954.) prihvatio je i najavio prijelomni događaj u hrvatskome pjesništvu i:

„snažan nagovještaj novih, egzistencijalističkih, u ono doba heretičkih ideja i nove, nekonvencionalne poetike: dramatični stihovi pune zrele gorčine, brižno očišćeni od verbalizma, deklarativnosti i patetike, najavili su, posve neočekivano, pjesnika bez iluzije i nade.“ (Jelčić, 2004: 480)

Tom je prvom zbirkom Mihalić istupio kao tradicionalist, no sagleda li se dubina njegovog poetskog izraza – iskrenost, izvornost i prirodnost, izvodi se zaključak kako je on ustvari moderniji od ostalih mladih modernista, a veličina i moć njegovih stihova protkana je kroz sljedeće objavljene zbirke: *Put u nepostojanje* (1956.), *Početak zaborava* (1957.), *Darežljivo progono* (1959.), *Godišnja doba* (1961.), *Ljubav za stvarnu zemlju* (1964.), *Posljednja*

večera (1969.), *Vrt crnih jabuka* (1972.), *Klopka za uspomene* (1977.), *Pohvala praznom džepu* (1981.), *Tihe lomače* (1985.), *Iskorak* (1987.), *Mozartova čarobna kočija* (1990.), *Baršunasta žena* (1993.), *Približavanje oluje* (1996.) i *Sabrane pjesme* (1998.) u koju su sakupljene njegove najimpozantnije pjesme. (usp. Jelčić, 2004: 480-481)

Ono što karakterizira Mihalićevu poeziju jest borba protiv zla, iako na prvi dojam čitatelju ponekad ostavlja pesimističan dojam. No, njegov izraz jest mračan, ali nije sjetan; pesimističan je, ali ne i plačljiv – upravo ta snaga emocija i borba za bolje sutra Mihalića uzdiže u jedinstvenu književnu figuru i daje mu titulu neponovljivog i originalnog pjesnika:

„Stihovima koji unutarnju napetost sugeriraju eliptičnošću, prekidajući se često prije posljednje riječi, Mihalić zagovara stoicizam u patnji, veličinu u porazu, dostojanstvo u bezizlazu, otvarajući izvanredne mogućnosti za različite filozofske i književno-teorijske interpretacije: psihokritičke, ontološke, fenomenološke.“ (Jelčić, 2004: 481)

Jedna od najpoznatijih ličnosti naraštaja krugovaša u hrvatskoj književnosti zasigurno je Josip Pupačić, pjesnik koji je u malo vremena stvorio bogatu književnu baštinu čiji su stihovi nezaobilazni klasik. Da će on biti pjesnik velikog izričaja, moglo se uočiti već u njegovoj prvoj zbirci *Kiše pjevaju na jablanima* (1955.), ali i u sljedećoj koja izlazi iste godine – *Mladići*. Svoju je posljednju zbirku *Moj križ svejedno gori* objavio 1971. godine, netom prije svoje tragične smrti zajedno sa kćeri i suprugom u avionskoj nesreći na otoku Krku. Preminuvši, ostavio je veliki trag u hrvatskoj književnosti, no književno-povijesni projekt znanstvenog istraživanja starije hrvatske književnosti nažalost nije stigao ostvariti. Autentična pjesnička ličnost i svojevrsni individualac, bio je jedan od onih koji su se opirali agitpropovskoj pjesničkoj estradi braneći pravo na slobodni pjesnički doživljaj. Svojim je pjesničkim opusom posebice vezan za cetinski kraj; na evokacije svoga djetinjstva, na svoju obitelj i svoj zavičaj kojima pristupa sentimentalno, ali nastoji isključiti patetični i tragični osjećaj. Njegove najpoznatije pjesme *More*, *Tri moja brata* i *Moj križ svejedno gori* pravi su dokaz njegove vjerodostojnosti i iskonske vezanosti za zemlju, zavičaj i obitelj. Osim navedenih zbirki, Pupačić je za života još objavio i zbirke *Cvijet izvan sebe* (1958.) i *Ustoličenje* (1965.) s kojima je pokušao otvoriti neke nove puteve i razine u svome pjesništvu, no nije uspio nadmašiti svoj autentični prostor. (usp. Jelčić, 2004: 482)

Sličan pjesnički afinitet Pupačiću imao je njegov prijatelj iz studentskih dana Miroslav Slavko Mađer koji je opjevao njegovu tragičnu smrt nekrologom *Moj lirski susjed* (1929.). Bio je Mađer pjesnik čiji je pjesnički opus bio protkan dubokim osjećajima i sjećanjima na zavičaj i obitelj. S obzirom na to, bitno je napomenuti kako je u svoju prvu zbirku *Mislím na sunce* (1955.) Mađer posvetio ciklus pjesama svojem rano preminulom bratu Slavku, a zato je i

svojem imenu dodao i njegovo, objasnivši kako je to jedinstvo krvi iz kojeg proizlazi i jedinstvo njihova pjesništva. U svojim najpoznatijim objavljenim pjesničkim zbirkama *Raskršće vjetra* (1955.), *Utaman* (1957.), *U čovjeku* (1961.), *Antene riječi* (1962.), *Lenije, zelene lenije* (1965.), *Velika polja* (1974.), *Pjesme iz nedoumice* (1975.), *Pjevat će Slavonija* (1982.), *Nedavna davnina* (1986.), *Žita zemlje* (1993.) Mađer nastoji razviti pjevnost svojega stiha i dosegnuti veće mogućnosti unutar zavičajne tematike; pisao je biserne minijature, gnomske kristalizacije, intimne poetske simbolike, opisivao je ljepote svojega zavičaja, a neki su mu stihovi uglazbljeni u obliku šansona (*Kukuruzi se njišu, Pjevat će Slavonija*). Pisao je i prozu, a pisao je i radio-drame koje su bile izvođene na Hrvatskom radiju; sabrao ih je u knjigu naslova *Junaci* (2003.) u kojoj je opisao njihovu stvarnu vrijednost. (usp. Jelčić, 2004: 483)

Zvonimir Golob, svojevrsni pjesnik i prevoditelj u hrvatskoj se književnosti najprije istaknuo kao pjesnik predratne poezije, a inspiraciju je crpio najviše od Jesenjina i Lorce, stoga u svojim zbirkama *Okovane oči* (1946.), *Nema sna koji te može zamijeniti* (1952.) pjeva prema shemama nadrealističkoga pjesništva, no nešto kasnije opredjeljuje se za topli, individualni izraz, poeziju jasnoga govora i čiste modernosti i to u zbirkama *Elegija* (1963.), *Kao stotinu ruža* (1970.), *Naga* (1971.), *Sjena križa* (1986.), *Stope* (1989.). Pisao je i šansone, a imao je velik interes i za poeziju primitivnih naroda (*Amuleti, Pjesnici Azije, Ptica u oku sunca*). 1987. godine objavio je *Dnevnik*, svoja zapažanja o inom vremenu i aktualnim književno-kulturnim i političkim događanjima. (usp. Jelčić, 2004: 484)

Nakon prekida s preporučenim temama i konvencionalnim pjesništvom, Milivoj Slaviček izdvaja se kao pjesnik koji se nalazi pred razmeđem svog pjesničkog puta i kod kojega je ta agonija vrlo dugo trajala. Ipak, njegov je preporod bio vrlo uspješan s obzirom na to da se istaknuo kao pjesnik koji je osuđivao lakoumnu bezbrižnost i predavanje površnim užiticima, a takav je pristup očit u njegovim zbirkama *Modro veče* (1959.), *Predak* (1963.), *Noćni autobus ili naredni dio cjeline* (1964.), *Soneti, pjesme o ljubavi i ostale pjesme* (1967.), *Purpurna pepeljara, naime to i to* (1969.), *Poglavlje* (1970.), *Naslov što ga nikad neću zaboraviti* (1974.), *Otvoreno radi (eventualnog) preuređenja* (1978.), *Trinaesti pejzaž* (1981.) i dr. Iz naslova je ovih zbirki očito njegovo poigravanje pjesničkim izrazima, stoga je ostao obilježen kao pjesnik koji je dosljedan samom sebi, koji ustraje u svojem nagonu i ne zastaje u monotoniji. (usp. Jelčić, 2004: 484-485)

U kontekstu individualizma i intelektualizma, nemoguće je zaobići ličnost imena Vlado Gotovac kojega je malarneovski pojam apstraktne poezije poveo čak i do esej-pjesme s obzirom na to da neke njegove stihove paralelno ispunjava tijekom mozaički sklopljenih detalja. Gotovac je vrlo volio poeziju, smatrao je kako je „pjesma nuždan oblik življenja, a pjesnici su

potrebni svijetu da bi trajao.“ (Jelčić, 2004: 485). Njegove najznačajnije zbirke nose sljedeće naslove: *Pjesme oduvijek* (1956.), *Opasni prostor* (1961.), *Osjećanje mjesta* (1965.), *Prepjevi po sjećanju* (1968.), *Sporne sandale* (1970.). S obzirom na to da je politički bio vrlo aktivan, njegova su djela 60-ih godina bila zabranjena i onemogućena u javnom djelovanju, a on se javio tek nakon sloma „hrvatskoga proljeća“ zbirkama *Zabranjena vječnost* (1989.) i *Crna kazaljka* (1991.). Pisao je i eseje i prozu. (usp. Jelčić, 2004: 485)

Kako je Gotovac bio pjesnik filozofski i racionalno orijentiran, s druge je strane Zlatko Tomičić u hrvatskoj povijesti književnosti obilježen kao pjesnik ambivalentnog stila; igrao se gotovo svim književnim vrstama – od minijatura do epski složenih struktura koje su pisane slobodnim i vezanim stihom, a pisao je i pjesme u prozi. Njegova je poezija prožeta velikom duhovnošću, on svijet vidi duhovnim očima i sve ono materijalno nastoji produhoviti i dati mu dublje značenje. Njegove najpoznatije zbirke jesu *Vode pod ledinom* (1955.), *Četvrtoga ne razumijem* (1955.), *Dosegnuti ja* (1956.), *Budni faun* (1960.), *Balada uspravnog čovjeka* (1964.), *Bogumilsko groblje* (1968.), *Hrvatsko more* (1969.) i mnoge druge, a romanom *Krilati magarac* (1990.) potvrđuje svoju senzibilnost i ustrajnost u neprekidnom obnavljanju svojih izražajnih mogućnosti. *Antologiju je hrvatskih pjesama u prozi* zajedno s Dragutinom Tadijanovićem objavio 1968. godine. (usp. Jelčić, 2004: 486)

U okrilju poznatih *krugovaša* nemoguće je zapostaviti ime Miroslava Vaupotića koji preuzima titulu najstrasnijeg i najfanatičnijeg promicatelja i zaljubljenika u književnost. Bio je to svestran pisac koji je pisao brojne rasprave, kritike, eseje, feljtone, putopisne zapise, članke, polemike. Uz Pavletića, posebno se istaknuo kao zagovaratelj modernističkog ideologema, no pred kraj se života posvetio hrvatskoj književnoj baštini i manje poznatijim piscima hrvatske književne periodike koja, nažalost, nije zaokružio monografijom. Većina je njegovih radova ostala u desetinama periodičkih publikacija, a on je objavio samo dvije knjige: *Hrvatska suvremena književnost* (1966.) i svoje izabrane eseje o Krleži – *Siva boja smrti* (1974.). Bio je to književnik otvorena uma, pisao je žustro, iskreno i s iznimnom lakoćom, a zbirka njegovih pjesama prožeta autobiografskim reminiscencijama *Portret kritičara kao pedesetogodišnjaka* izašla je posmrtno, 1990. godine, a 2003. godine objavljena je njegova zbirka eseja, književnopovijesnih studija i kritičkih zapisa koje je sam izabrao i priredio, pod naslovom *Tragom tradicije* (2003.). (usp. Jelčić, 2004: 502)

Među istaknutim predstavnicima naraštaja *krugovaša* u hrvatskoj književnosti, neminovno je spomenuti još i imena poput Stanka Juriše, Dubravka Ivančana, Radovana Ivšića, Bore Pavlovića, Đure Šnajdera, Dubravka Škurle, Branislava Zeljkovića, Irene Vrkljan, Vesne Krmpotić, Višnje Stahuljak, Krste Špoljara, Čede Price, Vojislava Kuzmanovića, Fedora

Vidasa, Matka Peića, Nikole Pulića, Ivana Raosa, Ivana Katušića, Fadila Hadžića, Ive Frangeša, Darka Suvina i dr.

3. Poezija u razdoblju druge moderne

Premda je poezija književni rod koji najkonciznije izražava pjesnikove osjećaje, u tom je slučaju nju jako teško bilo podrediti socrealističkoj dogmi stvaranja, osobito, uzme li se u obzir činjenica kako je poezija pisana isključivo refleksivnim doživljajem pjesnika. Hrvatski su međuratni pjesnici mnogo pratili moderne svjetske i europske tendencije, stoga se poezija 40-ih i 50-ih godina itekako da mjeriti s poezijom drugih: manjih ili većih naroda. Prema tomu, hrvatska poezija nimalo ne zaostaje za tendencijama koje su pratile francuska, engleska ili američka književnost.

„...*krugovaši* su se deklarirali kao ponovni uspostavljači kontinuiteta, vertikalnoga i horizontalnoga, što znači ponovno akceptiranje hrvatske književne tradicije, kao i europskoga, svjetskoga tadašnjega recentnog stanja.“ (Milanja, 2000: 56)

Ipak, 50-ih godina socrealistička je dogma nakratko porušila put ka modernim tendencijama i daljnjem razvoju prave umjetnosti. U *Panorami hrvatske književnosti XX. stoljeća* stoji kako je:

„poezija tada bila neka vrsta „ancillae“, koja je pomagala zadovoljavanju pragmatičkih stvarnosti. Uloga poezije svela se na ukrašavanje stvari, koje su smatrane vrijednijim od nje. Sa svrhom iz poezije je izvađena i sloboda. Postajući samo sredstvo afirmiranja drugih vrijednosti, poezija je izgubila svaku vrijednost.“ (Pavletić, 1965: 558)

Godina 1947. bila je prekretnica vraćanja poezije ka kontinuiranom putu moderne hrvatske poezije, odnosno zaustavilo se širenje atmosfere koja je vladala nakon Drugog svjetskoga rata. Spomenuta godina uzima se kao prijelomna u kontekstu nastavka prijeratne moderne poezije, a odnosi se na objavu zbirke Vesne Parun *Zore i vihori*, ali i na zbirku *Pijetao na krovu* Jure Kaštelana objavljene 1950. godine. (prema Pavličić, 2003: 66) Iako su to dvoje pjesnika nastavili širiti moderne tendencije opirući se socrealističkom konceptu pisanja, pravi zaokret u odnosu na međuratnu epohu na književnu scenu donose upravo *krugovaši* – autori poput Mihalića, Novaka, Slavičeka, Slamniga, Gotovca, Pavletića, Šoljana, Ivančana, Goloba, Špoljara, Vesne Krmpotić i Irene Vrkljan, a ono što je novo u njihovoj poeziji, kako navodi i Pavličić, jest sljedeće:

„Novost njezine poetike vidi se prije svega u načinu na koji ta generacija odgovara na temeljna pitanja što se pred svaku poeziju postavljaju. Ovi pjesnici uspostavljaju među samim tim pitanjima novu hijerarhiju, a daju na njih i odgovore posve drukčije od onih što ih je lirika nudila u tridesetima i u dijelu četrdesetih godina. Tako za njih na prvo mjesto

izbija pitanje o autoru i njegovu položaju, o njegovu mjestu u društvu, ali i o njegovu mjestu u lirskoj pjesmi.“ (Pavličić, 2003: 66)

Nakon stagnacije koja je nakon rata zavlada hrvatskom književnom scenom, naraštaj je krugovaša nakon krize na scenu postavio još dublje i kvalitetnije radove. Primjerice, preko Drage Ivaniševića španjolski je pjesnik García Lorca zalutao u našu književnost, no prijevodi njegovih pjesama (a i mnogih ostalih) vratili su poeziji čar njezinog najvažnijeg elementa – jeziku. Početkom 50-ih godina kada su *krugovaši* započeli svoje djelovanje, odmah su se našli u paradoksalnome položaju. Naime, željeli su pisati modernu poeziju, no ona je uvijek, većim dijelom, prema tradiciji raspoložena negativno. Navodi Pavličić kako su *krugovaši*: „U isto vrijeme suočeni s takvom društvenom situacijom u kojoj je vlast za sebe prigrabila atribut avangarde, pa je ona ta koja traži da se tradicija napusti, da se umjetnost na nju obazire.“ (Pavličić, 2003: 69) S obzirom na to, pjesnici se nisu smjeli negativno odnositi prema svojim literarnim prethodnicima onda kada su oni to željeli jer bi to značilo popuštanje pritisku kojeg je postavila socrealistička ideologija. U tom slučaju, pjesnici iz naraštaja krugovaša nisu izricali pravu modernističku gestu, već su se negativno odnosili samo prema onom tipu tradicije kojemu je vlast bila sklona; to se uglavnom odnosilo na poeziju sa socijalnim ili nacionalnim motivima i prema poeziji koja je isticala određena ideološka učenja. Taj je paradoks odnosa tradicionalnog prema modernome upravo postao diskurs krugovaške poezije; premda se nisu mogli suprotstaviti tradicionalnom diskursu, *krugovaši* su pratili struju moderne lirike koja tradiciju postavlja u središte ugledajući se na teze Thomasa Stearnsa Eliota koje on iznosi u svojem eseju *Tradicija i individualni talent*. U tom eseju Eliot tradicionalne tekstove smatra vrijednima, premda ističe kako se poredak među djelima mijenja onog trena kada se na književnoj sceni pojavi novi vrijedan ostvaraj, zato svaki novi tekst počiva na tradiciji od koje se zapravo i sastoji. (prema Pavličić, 2003: 69) Taj paradoks koji se u krugovaškoj poeziji javio ohrabrio je mnoge pjesnike koji su ostavili vrlo vrijedne radove, počevši od strukture pisanja lirike gdje su lirski oblici bili raznovrsni – *krugovaši* pišu vezanim stihom, slobodnim stihom (koji je puki izraz modernizma), no u njihovoj se poeziji može pronaći sonet i drugi oblici s jasnim povijesnim identitetom (mogu se pronaći u Slamnigovoj i Paruničinoj poeziji, no i u poeziji Dubravka Ivančana i Milivoja Slavičeka). *Krugovaši* su se lirskim formama samouvjerenom poigrali. Osim Slamniga koji je specifičan pjesnik zaigranog diskursa, Mihalić je početkom 50-ih godina također pisao nerimovane sonete koji su se sastojali od grafičkih katrena, terceta ili sestina. S obzirom na to, takvim načinom pjesničke forme pjesnici žele poručiti kako njihove tekstove treba čitati na podlozi tradicionalnog diskursa. Osim pjesničkih formi koje su bile jasan pokazatelj očuvanja tradicije, neki pjesnici nostalgiju prema tradiciji

ističu kroz sami naslov pjesama, kao npr. Mihalić, Slamnig i Šoljan koji neke od svojih pjesama nazivaju baladom, romancom, pastoralom, rondeau, a najčešće su to pjesme modernog izraza pisane uglavnom u slobodnom stihu. Krugovaški su se pjesnici na tradiciju pozivali i motivski, izravno i očitije – primjerice, Šoljan svojom pjesmom *Gartlic za čas kratiti* i Slamnig svojom *Pred slikom Milana Begovića* jasno daju pregled u kojem se tradicionalno spaja s modernim pa tako odnos prema njoj postaje manje opterećen ideološkom prošlošću. (prema Pavličić, 2003: 70-71)

Književnost je uvijek na neki način ogledalo društva, no s obzirom na to da je u razdoblju 50-ih godina 20. stoljeća bilo zabranjeno tumačiti stvarnost bez dozvole ideoloških obrazaca, *krugovaši* su to učinili tako da su stvarnost u svojim djelima suptilno spominjali, ostavljajući mogućnost razumijevanja nečega o njoj. Razumijevanje stvarnosti u djelima *krugovaša* Pavao Pavličić razvrstava pomoću tri stavke: društvene, materijalne i psihološke. Premda se u razdoblju moderne izravno progovaralo o zbilji (Šimić o siromasima ili Cesarić o građanima), u drugoj su moderni elementi stvarnosnih događaja pomnije birani. Motivi se stvarnosti u njihovim pjesmama ne odnose na puku sadašnjost, već na pojavama koje su zajedničke svim društvima i vremenima, a nisu povezane s povijesnim trenutkom ili socijalnim stanjem. Teme koje obrađuju krugovaški pjesnici jesu obiteljski odnosi (Pupačić), ljubavne relacije (Golob), odnosi među prijateljima (Ivančan), odnos pojedinca i povijesti (Šoljan) i slično. *Krugovaši* u svojim pjesmama ne pišu o sadašnjem trenutku, već o nečemu što je univerzalno i atraktivno:

„Karakteristično je, recimo, da u krugovaša zapravo i nema pravih deskriptivnih pjesama, takvih u kojima bi se opisivao neki krajolik ili neki predmet iz materijalne stvarnosti. Takve pojave njih ne zanimaju – reklo bi se – samo onoliko koliko su općenite, ili koliko su sposobne o općenitosti svjedočiti. Bit će u njih riječi uvijek o nekim jakim, arhetipskim sadržajima: o moru, rijeci, planini, o stablu, pa o kući, cesti i sličnim pojmovima.“ (Pavličić, 2003: 72)

Prema tomu, kako je naveo i Pavličić, *krugovaši* svoju poeziju smatraju tumačem zbilje, točnije kao alat pomoću kojega se stvarnost, pa i sam život, lakše razumije. Poanta njihovih pjesama nije dočarati nekakvo raspoloženje ili ugođaj, već privući psihološke fenomene koji u sebi nose simbolički potencijal – u pjesmama krugovaša govori se o ljubavi, mržnji, gnjevu, plemenitosti i tuzi, no to su emocije koje su prožete određenom pjesmom i koje nije potrebno dodatno objašnjavati; to su univerzalne emocije koje svatko nosi u sebi i razumije. S obzirom na to, čitatelj krugovaške poezije treba biti naoružan za čitanje te poezije; treba biti svjestan da živi u trenutku u kojemu su pojedincu oduzete gotovo sve slobode, pa se prema toj tezi postavilo i pitanje onodobnog smisla poezije uopće. U tom kontekstu krugovaškoj poeziji može se

pripisati epitet filozofičnosti, no i njihova pripadnost kulturnom krugu i nacionalnoj tradiciji, naročito kod Slamniga i Mihalića kod kojih se pojavljuju imena hrvatskih krajolika, rijeka i gradova.

Naraštaj krugovaških pjesnika ostavio je duboki trag u poetskim krugovima i to najviše jer su poeziji dali veliki značaj ističući kako se njihova lirika ne vezuje za kakva sustavna i racionalna tumačenja svijeta, već uporište nalazi – u poeziji samoj. Pavao Pavličić ističe kako:

„ ...oni vlastitu poeziju vide kao govor stanovništva zdravog ljudskog razuma, a ne kao neko usustavljeno tumačenje svijeta. Njihova je pretpostavka da poezija smije biti samo glas pojedinca, pa da i može zaključiti samo ono što je on - baš kao pojedinac – kadar zaključiti.“ (Pavličić, 2003: 76)

Dakle, sve o čemu *krugovaši* pjevaju, njihov je individualistički itinerar, izveden iz individuuma, a ne iz kolektiva jer njega ovi pjesnici izbjegavaju. Krugovaški svjetonazor može povući paralelu s egzistencijalističkim svjetonazorom (isti je duh vremena, oslanjaju se na europske i svjetske egzistencijalističke pjesnike), no treba napomenuti kako njihovo pjesništvo sa sigurnošću ne smije biti okarakterizirano kao egzistencijalističko jer ono što je bit njihovog pjesništva jest nastojanje da čovjek, čitatelj kojemu je barem malo stalo do slobode i slobode književnog stvaranja, razmišlja onako kako su oni mislili i pisali.

Krugovašima je jezik, kao i poezija, područje slobode i oruđe spasa. Njime pjesnici spašavaju poeziju od utjecaja zbilje, stoga ako u poeziji išta mora biti slobodno to je upravo jezik, a toga su svjesni svi krugovaški pjesnici. Premda im je jezik područje slobode pomoću kojeg oni tkaju svoje pjesničke opuse, pitanje je hrvatskog jezika 60-ih godina bilo sporno, stoga su se *krugovaši* uključili i u borbu za materinji im jezik. Takav istup nije bilo političke naravi, dapače je dokazivao svijest o dostojanstvu pjesničkoga poziva jer ako nema slobode u jeziku neće je biti ni u poeziji. Svojim vrijednim radovima *krugovaši* su pokazali neovisnost i jednu pjesničku igru kojom su zaokupili čitavu svoju poeziju. Upravo je za krugovaše karakteristično unošenje stranih riječi i formulacija iz raznih stručnih žargona u književni tekst, a tom se metodom želi iskazati kako hrvatski jezik živi u kontaktu s drugim jezicima, a kako navodi Pavličić: „Važan je dobitak što se na taj način pokazuje – citatima, kalkovima, parafrazama – da pjesništvo govori uz pomoć kulture barem onoliko koliko govori i uz pomoć prirodnoga jezika.“ (Pavličić, 2003: 82)

Za *krugovaše* poezija je produkt življenja. Pjesnicima je ona oslonac, za njom posežu u trenutku kada donose najvažnije životne odluke. Ona im pomaže da što prije iziđu na kraj s vlastitim životnim borbama; zato pjesnik u pjesmama daje sebe u potpunosti što uveličava cjelokupni dojam, kako pjesme, tako i cijele poezije koje je okupljala naraštaj *krugovaša*.

Njihova se poezija u cijelosti razlikuje od poezije prethodne, međuratne faze. Osim što je vrijeme napravilo svoje pa su se povijesne okolnosti izmijenile, krugovaške poetske tendencije na književnu scenu donose dvije važne promjene: prva se odnosi na njihovu svijest o vlastitome postojanju, a druga na njihovu pozitivnu motiviranost. Svijest o vlastitome postojanju odnosi se na njihovu žrtvu koju su bili spremni podnijeti, zbog novog iskoraka u svijet modernosti te zbog uvođenja modernih strujanja i preklapanja istih s književnom tradicijom. Pozitivna se motiviranost odnosi na njihovo mirno putovanje prema cilju, bez intencije da sruše ili omalovaže ostavštinu prethodnog naraštaja, bilo da se to odnosi na staru poetiku ili totalitarizam – njihov je jedini cilj bio stvoriti nešto novo, a u tome su svakako i uspjeli. Univerzalnost i emotivnost s dozom filozofičnosti osnovne su karakteristike krugovaške poezije, a filozofičnost u cijelosti karakterizirat će poeziju sljedeće generacije, tzv. „razlogovce“.

4. Motiv ljubavi u poeziji krugovaša

Sljedeći dio ovoga rada bit će posvećen protkanošću motiva ljubavi kroz poeziju krugovaških pjesnika. Naime, iz svega je navedenoga moguće zaključiti kako su *krugovaši* probili socrealističke političke težnje i omogućili poeziji da nastavi širiti ono što je i njezin cilj – iskreni i subjektivni doživljaj samoga pjesnika. Premda su krugovaški pjesnici zaista dali iscrpne materijale kroz različite ideje i tematike, u ovome će kontekstu biti riječ o doživljaju ljubavi pojedinih pjesnika.

Tema ljubavi u književnosti postoji koliko i književnost sama. Od drevne književnosti pa sve do današnjih dana, ljubav je najčešća i najsveobuhvatnija tema književnoga stvaranja. Prema *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, ljubav se definira kao osjećaj snažne privrženosti, duhovna i/ili spolna privlačnost jednoga biće prema drugome; kao jaki osjećaj privrženosti što ga jedni za druge osjećaju članovi iste obitelji (majčinska) ili kao jaka sklonost prema nečemu (poslu, domovini); ona može biti i platonska – duhovna, neerotska, bestjelesna ljubav. (Anić, 1998: 501) U *Rječniku hrvatskoga jezika* Leksikografskoga zavoda Miroslava Krležje ljubav je protumačena kao putena privlačnost i osjećajna privrženost između muškarca i žene; kao duhovna veza, osjećajna privrženost, odanost (prema domovini, materinska, bratska, prema Bogu, prema radu, prema znanosti, prema bližnjemu, platonska). (*Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000: 557)

S druge strane, Mihaly Szentmarthy povezuje pojam ljubav sa smislom života, ističući kako je za razvoj svake osobe potrebno iskustvo ljubavi, ono što je zadovoljavajuća objekt-relacija kod Freuda, temeljno povjerenje kod Eriksona i bezuvjetna prihvaćenost kod Ausubela. (prema Szentmarthy, 1984: 224) Ljubav je motiv koji u književnom stvaranju ne jenjava i bez koje čovjek ne može preživjeti. I kako navodi Slavko Fijačko „Od Homera do Petrarke, od Tassa do Ujevića, ljubav i čulnost predstavljali su samo jedno – afirmaciju života i potvrdu smisla postojanja.“ (Fijačko, 1984: 182) To je osjećaj kojeg svatko u sebi mora imati kako bi ovaj svijet učinio ljepšim mjestom. Premda su, naročito nakon svojevrsnog otpora socrealističkim dogmama, *krugovaši* na književnu scenu postavili pregršt varijacija na temu, no nikako nisu zaobišli vječnu temu ljubavi koja sve pokreće pa tako i književnost jer se ona bez prisutnosti ljubavi ne može stvarati.

5. Poezija Josipa Pupačića

Josip Pupačić jedan je od najpoznatijih predstavnika *krugovaša*, no i jedan od najpoznatijih pjesnika hrvatske književnosti 20. stoljeća. Govoreći o motivu ljubavi u kontekstu poezije Josipa Pupačića, svakako postoji niz toga što njegovu poeziju veže uz pojam iste. Bio je to pjesnik originalnoga izraza koji je učio od pjesnika prethodne generacije (Ujević, Gervais, Kaštelan) i onih svjetskih razmjera (Lorca, Rilke, Apollinaire), no ipak je u velikoj mjeri ostao dosljedan svome jedinstvenomu izrazu kojeg nakon njega nitko nikada nije nadmašio, a koji je aktualan i danas. Bio je to pjesnik koji je volio svijet, svoj bitak, a napose i svoj život čije elemente bez skrivanja upliće u retke svoje poezije. Ljubav u njegovoj poeziji ne očituje se samo kroz osjećaje iskazane prema voljenoj osobi, već i prema svojem djetinjstvu, obitelji, rodnome kraju, domovini, pejzažu i mnogočemu drugome zbog čega se Pupačića može etiketirati kao vrlo emotivnog pjesnika. Osim toga, bio je on i pjesnik kakvih dubljih osjećaja i negativnih slutnji, a s tim se u vezu dovodi i pjesma *Moj križ svejedno gori* koju je napisao netom prije svoje smrti.

Premda se pjesma naslova *More* na prvi dojam ne dovodi u vezu s pojmom ljubavi, iščitavajući ju čitatelj shvaća kako u njoj pjesnik ističe mnogobrojne motive koji su povezani upravo s motivom ljubavi. Kako navodi Pavličić, pjesma *More* najpoznatija je Pupačićeva pjesma, ali i jedna od najpopularnijih pjesama u hrvatskoj lirici uopće; ne zbog njegovog sadržaja, već zbog neposrednog djelovanja na recipijenta zbog kojeg mu se pjesma odmah urezuje u pamćenje. (Pavličić, 1999: 261)

Pjesmom *More* dominira stilska figura ponavljanja, kako u pojedinim imenicama (riječ se more ponavlja četrnaest puta) i glagolima – (gledanje, slušanje, šutnja), tako i u stihovima kojima dominira sintaktički paralelizam. Pjesma je ovo od petnaest stihova koja ostavlja veliki učinak na recipijenta, što zbog kakvoće izraza, što zbog sažetosti i maloga fonta riječi koje imaju zadaću ponijeti veliku količinu značenja, što ponovno stvara svojevrsnu napetost u tekstu. U svojemu jasnome izrazu moguće je uočiti kako pjesnik izražava posebnu povezanost s morem, posebice uzme li se u obzir kako svoj kontakt s morem ostvaruje rano ujutro – on ga gleda, razgovara s njime, penje se, smije se, grli ga., i kako navodi Pavličić:

„Jasno je, doista, da kazivač gleda more iz nekog razloga, da ga je k moru nešto privuklo, da je on prema moru još i prije pjesme nešto osjećao i da sam trenutak o kojemu je riječ doživljava osobito intenzivno zato što je na to pripremljen. O toj pripremi, međutim, mi ne znamo ništa, znamo tek da je nešto važno prethodilo, ali ne znamo što je to. Isto je i s krajem pjesme. Ona završava jednim naoko paradoksalnim događajem: netko se smije moru.“ (Pavličić, 1999: 264)

Da je ovo ljubavna pjesma, a ne pejzažna ili kakva druga, ukazuju na to dvije riječi u pjesmi – *more zlato*:

i d o b r o j u t r o kažem more zlato
i d o b r o j u t r o more more kaže
i zagrlj me more oko vrata
i more i ja i ja s morem zlatom
sjedimo skupa na žalu vrh brijega
i smijemo se smijemo se moru (Pupačić, 2007: 54)

Iz navedenih je stihova moguće razabrati kako pjesnik osjeća posebnu povezanost, najprije s morem, a onda i s osobom s kojom provodi vrijeme upravo pokraj mora. Detaljnom analizom i interpretacijom ove pjesme Pavao Pavličić zaključuju kako je *zagrljaj* u ovoj pjesmi ključni pojam; prekretnica za potpuno izjednačenje *mora* i *mora zlata* pa se od tog trenutka lirski subjekt više ne odvaja ni od jednoga ni od drugoga. (prema Pavličić, 1999: 269) Sve u svemu, u ovoj pjesmi pjesnik iskazuje ljubav na svojevrsan način, omamljujući čitatelja na promišljanje o pročitanoj tekstu. Pojam je more u ovoj pjesmi svojevrsni lajtmotiv, no svaka je riječ pažljivo umetnuta u svaki stih i ima posebno značenje – prema svemu sudeći, pjesnik odaje dojam poistovjećivanja mora s voljenom osobom, za njega je more, kao i ljubav – svrha života. I kako u svome eseju *Križ patnje i kamen vjere* progovara Nikola Milićević: „Tako je u toj čudnoj igri riječi, slika, pozdrava, zagrljaja i smijeha sve stopljeno u jedan unutrašnji val ljepote, u potpunu zaokruženost, u kojoj zajedno plove i sjedinjuju se čovjek i priroda.“ (Milićević, 2007: 236)

S obzirom na to da je Pupačić pjesnik originalnoga i jedinstvenoga stila, u njegovu je poeziju potrebno zaviriti ponešto dublje. Naime, osim njegove potonje spomenute antologijske pjesme *More*, neminovno je spomenuti i pjesme *Zaljubljen u ljubav* u kojoj se već iz naslova može iščitati kontekst ljubavi. Pjesnik vrlo vezan uz svoj rodni kraj i mediteranski zavičaj, otkriva to kroz sve sfere svojega pjesništva – od pjesama prožetih motivima smrti i gradske pustoši do onih zaigranih, dječaćkih pjesama kojima pjesnik iskazuje zahvalnost prema svojem životu i povezanost sa svim svojim bližnjima. Pupačić je vrlo volio pejzaž, toliko da ga je poistovjećivao u svoju intimnu, ljubavnu poeziju. Takav je izraz koncizno izrečen u pjesmi *More*, no jasnije u pjesmi *Zaljubljen u ljubav*. U svakom stihu pjesnik ljubav prema svojoj ženi uspoređuje s biljnim i životinjskim svijetom; ljubav prema njoj on uspoređuje s trstikom, kanarincem, majčinim buđenjem, divljim jezerom, vidrom, lasicom, itd. No, posljednji stih ove pjesme ujedno je i summa summarum njegova stvaralaštva:

Volio sam je kao ženu,
ko dijete,
ko brata,

*volio sam je kao mir
i kao povratak;
nju, vodu divljeg jezera,
dijete u povelju,
vitku i brzu
jegulju. (Pupačić, 2007: 33)*

jer kako navodi Cvjetko Milanja, u Pupačićevoj poeziji:

„Lirski subjekt je prečesto identificiran s Pupačićevom privatnošću, pa u motivskom sloju nije teško prepoznati predmete, ljude, stvari i radnje zavičaja i djetinjstva. One izravno opslužuju subjekt iskaza, koji je ujedno najčešće i iskazni subjekt, pa je stoga i normalna prenaplašenost emotivne funkcije pjesničkog diskurza.“ (Milanja, 2000: 121)

što bi značilo kako je čitav Pupačićev pjesnički opus zapravo prožet njegovim reminiscencijama na djetinjstvo i zavičaj s kojim je posebice bio vezan. To ne znači da ljubav prema svojoj ženi Pupačić umanjuje i omalovažava, već joj želi dati toliku vrijednost i prikazati ju u razini onoga što osjeća prema svojem zavičaju, svome djetinjstvu i svojoj obitelji. Privrženost obitelji pokazuje i u posljednjoj strofi, i to pjesničkom figurom gradacije: *Volio sam je kao ženu,/ko dijete,/ko brata* (Pupačić, 2007: 33), no ne izostavlja ni u drugim svojim pjesmama, posebice u pjesmi *Tri moja brata* koja je također jedna od njegovih brojnih antologijskih pjesama. Prema tomu, bitno je napomenuti kako i u ovoj pjesmi ljubav prema braći pjesnik poistovjećuje s prirodom, a svoju bliskost i jedinstvo s njima pokazuje početnim stihom: *Kad sam bio tri moja brata i ja* (Pupačić, 2007: 55):

„Nigdje u našoj poeziji nije taj princip romantičkog duha tako vidljiv kao u poznatoj Pupačićevoj pjesmi „Tri moja brata“, koja po egzemplarnoj čistoći romantičnog duha, iz kojeg je iznikla kao i specifičnim objektivnim korelativima izraženim u kolokvijalnim sintaktičkim strukturama, predstavlja najautentičniji pjesnikov izraz.“ (Pavletić, 1965: 582)

Ljubav prema svojoj braći pjesnik je protkao poigravajući se motivima prirode, koji su neizostavan dio njegove poezije. No, osjećaj koji prvenstveno prevladava u ovoj pjesmi jest bol i svjesnost gubitka trojice braće. U svojem eseju hrvanje s boli zbog gubitka braće, najbolje je opisao Milićević:

„Da bi kazao svu tragičnost gubitka svoje braće, on će samo u nekoliko jednostavnih slika naznačiti što su mu i koliko značili dok su bili živi. Nema nikakva jauka, nikakva spomena o tome da su oni mrtvi. On samo vidi sebe pored njih i veličinu gubitka izražava slikama života. Izražava onaj sjaj koji je imao, da bi se u njemu odrazila tama koja ga okružuje. A taj sjaj, tu izgublenu sreću fiksira u slikama prirode, u kojima se on najbolje vidio: te slike su predstavljale snagu i ljepotu njegova svijeta. Po njemu, biti sretan značilo je biti lijep i vedar kao priroda, biti stopljen s njenim neiscrpnim životom.“ (Milićević, 2007: 235)

Trenutci sreće trajali su dok su njegova braća bila uz njega, no nakon njihove smrti jedino što je ostalo jest spomen na njih u ljepoti svoje prirode s kojima ih pjesnik poistovjećuje.

Evidentno je kako je pjesnikova poezija ustvari obilježena njegovim životom, i kako je njegova ljubav skromna i zahvalna; najočitiiji primjer takvog izraza prikazan je u pjesmama *Budi moja noć* u kojoj jasno iskazuje ljubav i zahvalnost prema voljenoj osobi, no i u pjesmi *Molitva ljubavi* u kojoj se pjesnik izravno obraća svojoj voljenoj osobi, ovog puta bez motiva prirode i reminiscencija na djetinjstvo:

*Kad me ispuniš
postajem svijetao iznutra
i, svijetleći, obasjavam prostor
u koji te unosim (...)* (Pupačić, 2007: 95)

Takva je Pupačićeva ljubav, skromna i jedinstvena, a kako navodi Milićević, pjesnik je to koji ne zna za zlobu i pokvarenost, koji u sebi nosi obilje dobrote te smatra kako su i ostali takvi pa iskazuje to u pjesmi *Moji ljudi, moj mir i moja djevojka* (Milićević, 2007: 243):

*Ja imam svoj mir
i držim da je moj mir – moj mir...
i da su ljudi oko mene – moji ljudi.* (Pupačić, 2007: 49)

Već je spomenuto kako ljubav pjesnik poistovjećuje s prirodom, a takav se izraz u njegovoj poeziji uglavnom veže uz njegove prve dvije zbirke. No, već u zbirci *Cvijet izvan sebe* pjesnik doživljava ljubav puno iskrenije, ozbiljnije i s jednom novim oprezom kojeg do sada nije iskazivao. Premda ga književni kritičari i teoretičari književnosti nazivaju pjesnikom čežnje i slutnje, u zrelih fazama svoga stvaralaštva Pupačić takav odnos iskazuje i u svojim ljubavnim pjesmama, u kojima osjeća bol i patnju zbog ljubavi i o njima pjeva, primjerice u pjesmi *Ja sam umirao* motiv se ljubavi jasno isprepliće s motivom smrti:

*Dok su tvoji prsti
sijevali po mom snu
ja sam umirao... Ali me smrt
nije mogla sačuvati za sebe.* (Pupačić, 2007: 114)

Ljubav je za pjesnika metafizička pojava, kojoj se on čudi i pita je li ju uopće zaslužio. Takav stav iskazuje u pjesmi *Koja si zagonetno*:

*Koja si zagonetno
prišla i sišla u me
odjednom,
ne znam zašto si
postala moj ljepši
bolji život.* (Pupačić, 2007: 115)

Najekspresivniji izraz ljubavi Pupačić je ostvario u zbirci *Ustoličenje*. O ljubavi je tu progovorio na smislen i iskren način, doživio je ljubav kao svjetlo koje mu je vodilja u životu i

kojeg uvijek treba biti svjestan. Pjesnik se uvelike bavi unutrašnjim, nevidljivim životom i nastoji njime opravdati svu čovjekovu vrijednost.

Osim toga, u svojim stihovima pjesnik sluti strah od napuštanja voljene osobe, posebice u pjesmi *Daleko moja*:

*A ti, i tako sama
ostat ćeš daleko moja
daleko moja
bez mene, bez nas, bez svega* (Pupačić, 2007: 181)

Unutarnji drhtaji, čežnja za voljenom osobom i strah od gubitka iste pjesnika je dovela do toga da napiše, (a rekao je to i on sam) slučajno u zoru zapis i nadjene mu ime *Bdjenje*, koja slovi kao jedna od njegovih najljepših pjesama.

„Kad je čitamo osjećamo da je nastala kao u nekoj sumaglici, u polusnu, na onoj još nejasnoj međi kad se noć pretvara u rumenilo zore. I sva pjesma počiva na toj drhtavoj liniji između sna i buđenja, između disanja voljene žene i dizanja zore, da bi buđenje i svitanje postali jedinstven čin svjetlosti života i ljubavi.“ (Milićević, 2007: 249)

Cijelu je pjesmu opisao Milićević u svome eseju, a ono što je bitno istaknuti jest činjenica kako pjesnika kroz život vodi upravo ljubav koja mu je oslonac i u najtežim trenucima; ljubavne su emocije istaknute kao svrha života, kao ritual postojanja, a s obzirom na sve navedeno, upravo ovakav odraz daje pjesniku značajno mjesto u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti jer ovakve ljubavne pjesme napisao je samo Pupačić, a nitko nikad nije nadmašio.

Pupačićevu virtuoznost bitno je iskazati i još jednom, posljednjom njegovom pjesmom *Moj križ svejedno gori* kojom je zaokružio svoje stvaralaštvo. U toj pjesmi vizija svijeta tek sada dobiva izrazitu jasnoću i dubinu, potiče čovjeka na razmišljanje o zemlji, koja ga rađa i sahranjuje, no najviše od svega ističe vjeru u ljubav koja je spremna nadići sve prepreke:

*Slomljen ma svečan
Put a ne vidim nigdje
Voda po kojoj hodam hlapi
Poda mnom bujaju pare
Moj križ svejedno gori
Odblistava u beskraj tvoje ime
Udaljujemo se
I putujemo prema istoj nepoznatoj zvijezdi
Ti toneš po svome snu
A ja koracam
I grcam, i grcam, i gledam prema beskraju* (Pupačić, 2007: 212)

Pjesnički put Josipa Pupačića iznimno je zanimljiv i osebujan. Od samoga početka gdje je pod Kaštelanovom matricom pisao o svojem rodnome, cetinskome kraju i koji mu je bio neiscrpan izvor u sferi stvaralaštva do zrele faze, kada štuje Šimićev unutarnji svijet te prema njegovoj matrici iskazuje izraz svoje nutrine kao bitnost vlastita života. Iz svega je navedenoga

potrebno zaključiti kako je Pupačić cijeli svoj život sažeo u svoju poeziju – od mladenačkog ushita gdje ljubav povezuje sa svakom sferom svoje cetinske krajine, do zrele faze gdje ljubav prikazuje dubinski, gotovo erotski pa sve do svoje krajnje točke pisanja gdje već i naslućuje smrt. Pupačić je pjesnik koji je ljubav opjevao na različite načine, no svaka njegova pjesma, bez obzira kako će ju čitatelj protumačiti, ostavlja dojam velike iskrenosti i dječaćke zaigranosti, a upravo mu takav izraz, jasan i originalan stil omogućuje etiketu jednog od najboljih pjesnika hrvatske književnosti 20. stoljeća.

6. Poezija Nikole Milićevića

Osim što su bili bliski prijatelji i suradnici, Milićevića i Pupačića povezuje isti zavičaj kojemu obojica pridaju apsolutnu pažnju u svome pjesničkome opusu. No, potrebno je, povrh svega, spomenuti kako Milićević nije bio samo sjajan pjesnik, već je hrvatskoj književnosti poznat kao prevoditelj romanskih jezika, autor antologija europske poezije i suradnik u autorstvu jedne od najboljih antologija hrvatske lirike. (prema: Prosperov Novak, 2003: 461) Bio je to pjesnik suviše osjećajan, slikovit i zavičajan. I kako navodi književna kritika:

„Tih, pa time netipičan za svoje doba, on je lirici vraćao dostojanstvo onako kako je najbolje umio, u tišini i nujno, daleko od gomile koja je od poezije tražila da prepjevava filozofske traktate.“ (Prosperov Novak, 2003: 461)

Premda se većinu svoga rada bavio uredništvom i prevođenjem, Nikola se Milićević svojom poezijom u hrvatsku književnost javlja 1952. godine; isto onda kada izlazi časopis *Krugovi*, a čiji je urednik, i to jedan od prvih, bio upravo on. Kao i Pupačić, pisao je on o zavičaju i reminiscencijama na djetinjstvo i mladost, no njegova je poezija bila drugačija, svojevrsna. I kako nam ponovno navodi književna kritika:

„Klasična kultura razvila je u ovoga pisca sklonost prema drevnim poetskim vrednotama i izoštrila osjećaj za uzornu čistoću izraza i lapidarnost oblika. Ta je kultura izvršila odlučujuće djelovanje na njegovo umjetničko stvaranje. Ona ga je u mnogim vidovima upućivala na estetičko promatranje svijeta, na istančano poimanje umjetnosti. Osobito je zanimanje za španjolsku poeziju i hispanoameričke književnosti, o kojima je pisao i iz kojih je mnogo prevodio, bitno utjecalo na njegovu književnu naobrazbu.“ (Mihanović, 1982: 7)

„No bliskost s predkršćanskim pjesnicima, posebno rimskim, u Milićevića će se najprije odnositi na tematiku, motiviku i diskurs, na pristup temi: odmjeren i smiren. Ne zatomljene, ali suzdržane osobnosti. Uvijek s određenom distancom (...) nikada ni za čim u pjesništvu nije zabrzao, nikada ni za čim potrčao, kretao se uvijek jednakim tempom, slično kao i u životu: smireno, temeljito i – sustavno.“ (Kočan Mijović, Stijepo, 1995: 7)

Originalnog i cjelovitog izraza, smiren i predan svome pjesničkome i prevoditeljskome radu, ovaj je pjesnik ostavio veliki trag u krugovaškoj generaciji. Premda su krugovaški pjesnici pratili moderne tendencije na europskoj književnoj sceni, Milićević je bio pjesnik koji se vraćao običajima i korijenima. Svaki je stih njegove poezije pomno biran, a pjesme sklone promišljanju, a napose i čuđenju. Izraz ljubavi u njegovoj je poeziji bio drukčiji od ostalih *krugovaša*. Nije se Milićević oslanjao ni na koga, već je inspiraciju crpio iz vlastite čežnje. Njegove pjesme, naročito one ljubavne, nisu nikad posvećene konkretnoj osobi, no nakon interpretacije pjesama koje će biti predstavljene u ovome dijelu rada, evidentno je uočiti kako je svaka ispjevana iz nutrine pjesnikove duše. Odrediti njegovu najbolju ljubavnu pjesmu zaista je teško, no izdvojiti neke od najljepših zasigurno je malo lakše. U skladu s time, najbitnije je

najprije spomenuti njegovu pjesmu *Madrigal* u kojoj pjesnik pjeva o ljubavi i to kroz mijene godišnjih doba. Kraj ljetnog razdoblja vrijeme je kada on upozna je svoju dragu, a ono što im preostaje jest zajedničko vrijeme provedeno u jesenskome tonu pa ljubav i pejzaž pjesnik u ovom pjesmi spaja u jedno te virtuosno kazuje sljedeće:

*Zajedno smo na put ispraćali selice,
vlagu prve magle dočekali zajedno.
Obišli smo parkove i sve klupe u njima,
a na jednoj maloj, zabačenoj livadi
disali smo miris zakašnjele kosidbe.
I svake smo večeri mogli primijetiti
kako su krošnje sve više prozirne
kako nas mjesec sve lakše uhodi.
Jer list je za listom polagano padao:
jedan po jedan s otežalih grana,
jedan po jedan i s naše ljubavi.* (Milićević, Pupačić, 1982: 34)

Virtuosno je ljubav Milićević opisao u ovoj pjesmi, no u samome kontekstu nije to ljubav posvećena nekoj osobi, neka ljubav koja traje i zbog koje pjesnik pati; ljubav je to koja je krasna, ali prolazna, a svojim majstorskim zanatom – pjesništvom, Milićević je tu prolaznost opisao kroz mijene godišnjih doba. Onog trena kada ljubav njega i voljene osobe visi o niti, dolazi jesen; a onog trena kada potpuno nestaje, dolazi zima, hladna i bijela, kojom i završava ova pjesma. Slična je atmosfera povezanosti ljubavi s bivanjima u prirodi uočljiva i u pjesmi *Val* u kojoj se pjesnik, zajedno sa svojom ljubavi, prepustio uživanju valova, lastavica i neba:

*Mi plovimo na valu i val nas nekud nosi,
a ruke su nemoćne nad tamnim bezdanima (...)
A nama nema bijega. Val nas nosi... nosi...* (Milićević, Pupačić, 1982: 36)

Svoj tonalitet tjeskobe i monotoni glas iskazao je Milićević u pjesmi *Pokorno srce* u kojoj se izravno obraća svojoj voljenoj osobi. No, nije njegova ljubav izraz sreće, zajedništva i vjere; njegova je ljubav bolna, sjetna:

*Koliki udarci! A srce još uvijek traje
i cijedi kap po kap svoju skupljenu bol
u muk noći. (...)* (Milićević, Pupačić, 1982: 37)

I kako izriče Zvonimir Mrkonjić:

„Daleko od ćutilne rastvorenosti, krajolik je u ovoga pjesnika na nekom još ranijem stupnju zrenja prožet tragičnom ljudskošću koja ga u mnogome zastire i opterećuje. Inercija povijesnog u sadašnjem, kao stanovita nemogućnost sadašnjosti, prevaga odsutnog i neizrečenog, tamna je pozadina svakog Milićevićevog pjesničkog nacrtu.“ (Mrkonjić, 2009: 23)

Svoju tugu, očaj, virtuosnost pa pomalo i bliskost egzistencijalnom pjesništvu, Nikola Milićević najviše iskazuje u pjesmi *Modra elegija*. U toj se pjesmi, kao i u ostalim njegovim pjesmama ljubavne tematike, Milićević obraća ženi i njoj piše pjesmu, no na jedan drukčiji –

suptilan i tihi način, s dozom nostalgije i svjesnosti prolaznosti vremena što nam potvrđuje i prva rečenica s kojom pjesma počinje: *Postojala si, živo i modro, trenutak.* (Milićević, Pupačić, 1982: 51)

U daljnjim stihovima pjesme pjesnik otkriva svoju slabost, no i prisnu povezanost s voljenom osobom:

*Tražim dušu tvoju u duši tišine.
krv tvoju u svojoj krvi, prisutnost tvoju
u svojoj odsutnosti. Ali ništa. I nigdje.
I sjećanje je bilo nemoćno pred tvojim
modrim letom. Ni ono nije moglo
zadržati ništa od tvoje plahe pojave,
od tvog toplog plavetnila.* (Milićević, Pupačić, 1982: 51)

Ovo je pjesma koja se svojim originalnim, dubokim i kvalitetnim pjesničkim izrazom uvelike ističe kao posebna u čitavom Milićevićevom pjesničkom opusu. To potvrđuje i književna kritika ističući kako:

„ (...) u otmjenosti tog erosa i u vječnosti te ljubavi nalazimo odraze i mirise drevne sredozemne lirike i hebrejske biblijske ljubavne tajanstvenosti, ljubavno čuvstvo nikada nije ugušeno literarnim reminiscencijama. Temeljni erotski osjećaj proizlazi iz vlastita doživljaja, iz delikatne senzibiliteta. Sveukupnu lirsku podsvijest i predznanje modificira i oplemenjuje pjesnikov osobni diskretni odnos u ljubavi.“ (Kočan Mijović, Stijepo, 1995: 12)

Prema toj se osnovi pjesnikov senzibilitet i istančani izraz za pjesničko stvaralaštvo preklapaju i omogućuju mu stvaranje originalnih stihova i strofa, vraćajući tako umjetnosti pravu funkciju i dostojanstvo pjesničkome izrazu.

Milićevićev izraz ljubavi pesimističan je i bolan, ali je prikazan majstorski, iskreno i senzualno, a prethodne su pjesme dokaz tih činjenica, kao i pjesme *Želja* u kojoj pjesnik opet iskazuje svoju ljubav prema ženi koja je, očito, odavno otišla. No, želja za njom još je uvijek prisutna:

*Želio sam te danima, želio godinama
i želja je bivala sve veća, a nada sve manja (...)* (Milićević, Pupačić, 1982: 54)

Milićevićev optimizam i vedro viđenje ljubavi prikazuje se u pjesmi *Pjesma za ljubav*. Iskaz te pjesme nije više pesimističan i bolan, već je dokaz suverenog suživota s njom – bez patnje, boli i očajavanja. U ovoj pjesmi ljubav nije više iskazana u prošlom vremenu, sada pjesnik o njoj piše u budućem,:

*Kad ljubav otiđe i nestane,
kad poput sunca potone u rumeni zapad,
za brda naslaganih dana,
onda ćemo o njoj pisati pjesmu.* (Milićević, Pupačić, 1982: 70)

ali i u sadašnjem vremenu:

*A dok je ona tu, u našim rukama i usnama,
nemamo joj što reći;
dok je tu,
ona je ljubav i samo ljubav,
a nije ni pjesma,
ni tuga,
ni sunce u dubinama. (Isto)*

Sve u svemu, prikazujući neke od Milićevićevih pjesama, evidentno je naslutiti kako je to pjesnik tihog, ali senzualnog glasa; njegov pjesnički izraz započinje i završava ljubavlju, iako ju većinom iskazuje kao bolnu. Ipak, svoju ljubav kroz pjesnički opus prikazuje kao jedinstvo boli, zanosa i tuge, a koja uvijek završava s kojekakvim rastankom i prazninom u duši. Originalan, vješt u pisanju i često vezan uz svoj cetinski zavičaj, Milićević u mnogočemu naliči Pupačiću. No, Milićevićev je pjesnički izraz uvelike tajnovitiji, senzualniji i refleksivniji, a u izrazu je ljubavi Pupačić mnogo otvoreniji i iskreniji od Milićevića; Milićević svoje pjesme piše s velikom pažnjom i skromnošću. Svakako, to ne može osporiti činjenicu kako su ova dva krugovaška pjesnika mnogo doprinijela hrvatskoj književnosti, a svim su svojim nasljednicima ostavili bogat opus koji im je poslužio kao primjerit uzor.

7. Poezija Zvonimira Goloba

Uvidjevši kako je Nikola Milićević bio pjesnik skromnog i tihog izraza, usporedno je s njim Zvonimir Golob bio bučan pjesnik uvelike okrenut književnoj sceni. U svome je pjesničkomu radu najviše pisao ljubavnu poeziju, oslanjajući se u velikoj mjeri na poeziju Pabla Nerude čije je pjesme i prevodio. U tom smislu i književna kritika ističe kako:

„Baladični ton Golobovih pjesama, njihova elegičnost i svjesno naglašeni erotizam obilježja su svih boljih pjesnikovih zbirki. Bio je pisac lakog žanra, erotski pjesnik opće prakse i uskoga leksičkog registra. Mačke i košute, smrt i sjena, ljubav i kiša njemu su dovoljne da stvori vrlo pristala ljubavna concetta.“ (Prosperov Novak, 2003: 462)

U svomu se pjesničkomu radu Golob dosta oslanjao na poeziju nadrealizma, a što su mu mnogi u to doba zamjerali, ističući kako je nadrealistički koncept stvaranja shvatio kao maniru i suviše retorički što ga je često dovodilo u kojekakvu opširnost. No, Golob je u svojoj poeziji ostao pristran sebi i svojim osjećajima i tako stvorio neke od najljepših ljubavnih stihova 20. stoljeća. Naravno, nije Golob pisao samo o ljubavi, već i o svojoj domovini, zavičaju i općeljudskim problemima. Ipak, prema motivu ljubavi imao je poseban odnos pa je tako objavio knjigu *Gorki med – izbor iz hrvatske ljubavne poezije XIX. i XX. stoljeća* u kojoj je izdvojio najljepše ljubavne stihove iz tog razdoblja, a i istančano opisao svoj istinski pogled prema ljubavi u pogovoru knjige, ističući kako:

„(...) nas ova knjiga uči da riječi ljubavi nisu uvijek i riječi radosti. Osjećanje gubitka, koje poput sjene prati one koji se vole, strah od mogućeg rastanka i u zagrljaju, posizu za riječima koji već pripadaju nevolji. Stoga pjesme koje govore o porazu valja razumjeti i kao antifrazu koja taj poraz osporava i koja ga spominje samo zato da bi ga odgodila ili onemogućila u životu. Poezija još uvijek čuva svoje magijsko porijeklo, ona je i formula koja želi utjecati na volju božanstva (...)“ (Golob, 1986: 349)

Kroz svoje je pjesništvo Golob isticao kako je snaga i značenje ljubavi temeljna vrijednost ljudskoga života te kako bez njenog prisustva život ne bi imao smisla, a to je i iskazao pišući svoju poeziju koja je u velikoj mjeri posvećena ljubavnoj tematici. Zato ga mnogi književni kritičari ističu kao pjesnika s velikom dozom senzualnosti i čulnosti, a prevodeći strane pjesnike, u svojoj se poeziji Golob uvelike oslanjao na Lorcu (posebice pri pjesmama koje se povezuju s nadrealističkim pravcem) i Nerudu, od kojeg je crpio najljepše ljubavne stihove, dokazavši kako je i sam sposoban napisati jedinstvene pjesme s ljubavnim izričajem. U Golobovoj poeziji mnogo je pjesama povezanih s motivom ljubavi; i to najčešće prema ženi. Za razliku od Pupačića i Milićevića koji se ističu kao zavičajni pjesnici, Golob se ističe kao urbani pjesnik koji je osjetio vrevu i dinamični gradski život. Književna ga kritika često stavlja u tzv. „koš nadrealističke poezije“ ističući kako se Golob u velikoj mjeri oslanja na Kaštelana

i Lorcu, no svoj izraz uvelike pojednostavljuje, čini ga sentimentalnim, nadasve i vulgarnim: „(...) Golobovo je pjesništvo amalgam disparatnih orijentacija; od elegičnosti, erotizma, estetizacije do šansone (...)“ (Milanja, 2000: 170)

Takvo je stanje zaista moguće primijetiti u njegovim pjesmama, naročito ljubavnim. Za njega je ljubav kao igra, a u pjesmi naslova *Par* ističe kako je ona svezremenska i postoji onoliko koliko i čovjek (u spomenutom slučaju Adam i Eva, Romeo i Julija, Hamlet i Ofelija), no opet, čitava je pjesma nalik kojekakvoj igri riječima:

*Volio bih vidjeti
Evu kraj Adama
i kako ih jabuka veže
svojom peteljkom. (...)
I Romea pored Ofelije
i Hamleta pored Julije (...)
Jednostavno,
da vole,
da budu voljeni,
da budu običan
ljudski par,
on malo konveksan,
ona konkavna koliko treba, (Golob, 2006: 14)*

Zaigrani i gotovo zbunjujući odnos prema ljubavi moguće je uočiti i u pjesmi *Zrcalo* u kojoj pjesnik na svojevrsan način opisuje bol prema voljenoj ženi, znajući da ona nikad neće biti njegova:

*Možda upravo sada
na drugom kraju zemlje
žena jednaka tebi
dolazi u susret muškarcu
koji se ne razlikuje
od mene,
možda je njihova ljubav
kao i naša ljubav (...). (Golob, 2006: 22)*

Kroz ushit i euforiju koju je moguće uočiti u prvom dijelu pjesme, na kraju pjesnik ipak otkriva tugu za svojom dragom ističući, opet svojevrsnim poigravanjem riječima, kako njegove žene nema:

*(...) ali ja ipak o tebi razmišljam
kao da si stvarna,
kao da zaista postojiš
i boli me
za tebe koja si ovdje
i za tebe
koja na drugom kraju zemlje
dolaziš u susret onome
koji se od mene
više ne razlikuje. (Golob, 2006: 22)*

Ove dvije pjesme dokaz su Golobovog jedinstvenog viđenja ljubavi koji je u većem dijelu prikazan kao svojevrsna igra:

„U tome je Golob znao dovesti jezik našeg međuratnog pjesništva do razine dojmive pročišćenosti u kojoj su elementi lorkinske nadrealističnosti dobili kakvoću obnovljene naravnosti.“ (Mrkonjić, 2009: 96)

Ipak, većina je njegovih ljubavnih pjesama protkana svojevrsnim senzualnim i erotskim motivima, često popraćena kojekakvim nostalgičnim zanosima i osjećajem nesigurnosti, kako kroz pjesmu *Usne* u čijim je stihovima moguće primijetiti nostalgični ton,:

*U drugom poljupcu
još je uvijek živo
sjećanje na prvi poljubac.* (Golob, 2006: 64)

tako i kroz pjesmu naslova *U visini srca*:

*Stajali smo na trgu, zagrljeni
i ljubili se naslonjeni na drveni zid
na kome su stari plakati
treperili na vjetru.
(Seoski put, potok, polje isprano kišom,
dio crvenog sunca na kome je netko ugljenom
napisao svoje ime).* (Horvat, 2015: 224)

U njoj se, osim nostalgičnih elemenata vezane za autorovo mjesto odrastanja, javljaju i motivi bliskosti među ljubavnicima koje pjesnik izriče kroz sljedeće stihove:

*ljubili smo se ljubeći se,
kao da smo rođeni zagrljeni,
ne razlikujući usne
od poljubaca, stojeći
usred ognja
i sve što je gorjelo rušilo se u nas
dok smo se ljubili ulazeći
jedno u drugo, (Isto)*

Tim stihovima prikazuje vrlo prisnan odnos između njega i svoje drage, isto kao u pjesmi *Dvoje* gdje ljubav prikazuje kao jedno:

*Ako si moja
već si bila moja.
Poljubi me.
Već si me poljubila. (...)
Zatvori oči, vidjet ćeš
kako ih zatvaram
kako se zatvaraju. (Isto)*

U pjesmi *Pismo* bitno je uočiti kako Golob vrlo realistično opisuje tijelo svoje žene, a istovremeno opisuje njihovu prisnost,:

*(...) da nema tvojih ruku koje me grle, zatim vrat, ramena,
grudi i struk djevojčice koja plače, oblina trbuha
poput hljeba toploga dok zastajem na obali jezera
koje već sjena skriva. Ali ja zatvaram oči
jer ti se stidiš i poželim da te čuvam
kad padne večer, daleko od stvari
koje te bez mene poznaju. (Horvat, 2015: 226)*

no posljednjim stihovima izriče njihovo jedinstvo ljubavi:

*Ugasi svjetlo, u tami
ne mogu te odvojiti
od sebe sama. (Isto)*

Golobova ljubavna poezija uglavnom je protkana pretjeranom erotikom i nostalgičnošću, težnjom za nekim prošlim, boljim vremenima. Najistaknutije je to u pjesmama *Kavana*:

*moram ti reći da sam usamljen
i da ću sjesti na klupu
naslonjen ramenom na ono rame
koje si imala
jedne večeri
uz vatru na Otoku. (Horvat, 2015: 227)*

kao i u pjesmi *Košulja* u čijim stihovima otvara uspomenu na svoju dragu, otvoreno spominjući kako mu nedostaje:

*Otišla si. Vjetar
dlanovima maznim
na užetu mokru
košulju ti njiše.*

*Zagrli me barem
rukavima praznim. (Isto)*

Svoju senzualnu narav i patnju izražava i pjesmom *Kora* u kojoj je svjestan gubitka svoje ljubavi od koje sada bježi, no uspomena na dragu zauvijek ostaje:

*Srce je samo kora drveta
na kojoj već urezano
kuca tvoje srce. (Horvat, 2015: 229)*

Ljubav u Golobovoj poeziji stalno vapi za prošlošću; i u pjesmi *Uvijek kad pomislim na tebe* Golob otvoreno pjeva o sjećanjima na prošle dane i staru ljubav,:

*(...) tu je onaj dječak što si ga vodila za ruku
izgubljen u mnoštvu, na uglu neke ulice,
sam kao stablo, kao cvijeće u čaši, zvono u zvoniku
sa svojom uzdrhtalom pjesmom. (Horvat, 2015: 229)*

no, ono što ga uzdiže i daje mu snagu za život jest upravo ljubav, kojoj je on u svojoj poeziji posvetio posebnu pažnju, a što i ističe u daljnjim stihovima pjesme:

*Uvijek kada pomislim na tebe, ja vidim
kako gasne i tone jedno more bez obala i ostaje
samo sjena, samo njen križ koji nosim da bih ponovno pao,
ljubavi, da bih ponovno ustao u susret jutru. (Isto)*

Autentičan je izraz Golobova pjesništva; bio je to pjesnik koji je kroz književnu teoriju puno pisao o ljubavi, njezinom značenju u poeziji, no i u životu uopće, ali ono što je kod njega pomalo začuđujuće jest njegov erotsko-nostalgичni izraz koji vlada u svakoj predstavljenoj pjesmi. Tim izrazom on uglavnom pjeva o ljubavi koja je davno prošla i koja se više nikada neće dogoditi, no u njemu je ostavila dubok trag vrijedan spomena. O Golobovoj poeziji malo se piše, no u ovome je dijelu rada predstavljeno njegovo poimanje ljubavi koje je svakako maestralno i originalno, nastalo prema pjesnikovoj nutrini i njegovim težnjama za modernim, novim književnim strujanjima što ga svakako odlikuje kao značajnog pjesnika *krugovaša*.

8. Poezija Irene Vrkljan

Kao i Zvonimir Golob, Irena Vrkljan autorica je koja se u svojim djelima najviše oslanjala na nadrealističku matricu, a kroz poeziju je i ušla na hrvatsku književnu scenu gdje će svoju popularnost doživjeti objavljujući autobiografsku prozu. Njezina je poezija jedinstvena, prati nadrealistički koncept stvaranja, a teme o kojima Vrkljan pjeva najčešće su povezane s protestnim stanjem slobode od seksualnih sprega i društvenih navika. (prema Prosperov Novak, 2003: 485)

Motiv je ljubavi u njezinom pjesničkome opusu najzastupljeniji, no ona o ljubavi pjeva na vrlo svojstven način. Uglavnom u fokus stavlja sebe kao pjesnički subjekt, a ljubav o kojoj pjeva jest prolazna i neopipljiva. Pravi primjer za ovu konstataciju može se pronaći u pjesmi *Romantična pjesma* čiji stihovi završavaju na sljedeći način:

*pretvaraš se u daleki sprud
u izgubljene predjele sunca,
ti si samo čovjek od pijeska
a ja vjetar
koji te raznosi (Vrkljan, 2006: 142)*

S druge strane, njezina pjesma *Kasno ljeto* nosi poruku straha od gubitka voljene osobe, u kojoj Vrkljan prikazuje nostalgično vrijeme kraja ljetnog perioda i dolazak jeseni koje sa sobom nosi određeni gubitak, nostalgiju, strah:

*U ovaj običan dan ti govoriš,
vrijeme je ljeta
a ja se preoblačim u zagrljaj,
ja sanjam,
ja se plašim
posljednjeg sunca koje će odnijeti
sve stvari koje smo voljeli (Isto: 75)*

Kako i navodi Zvonimir Mrkonjić: „u Irene Vrkljan pretpostavka toga slijeda nalazi uporište u govoru priljubljenom uz oćut neke svoje bliske tjelesnosti.“ (Mrkonjić, 2009: 98)

Vrkljan je pjesnikinja koja previše osjeća; ona svaki svoj osjećaj bliskosti pretače u stih pa tako odvlači i samog čitatelja u svoj ljubavni svijet isprepleten nadrealističkom matricom stvaranja.

Takav je odnos prema ljubavi moguće uočiti u pjesmi *Godine prolaze*:

*nismo se tražili pokraj predmeta
što postaju zli, ubojiti i opasni
i mrze naše tijelo.
zastali smo
da beznadne
i tako sumorne slike
objesimo na zidove
što izdaju*

sudbinu ove bezimene priče (Horvat, 2015: 272)
no, sličan je izraz sentimentalnosti, nostalgije i bolne ljubavi zabilježen kroz stihove njezine pjesme *Čarolija zaborava*:

*u ovoj boli
u ljubavi nepravедnoj
u ljubavi
ja dozivam lice
koje sam posjedovala juče* (Horvat, 2015: 273)
(...)
*ja dozivam riječi
nage i bez uspomena,
ja dozivam agoniju
hladniju od snijega.* (Horvat, 2015: 274)
(...)
*neka se moja zaljubljenost
pretvori u osamljene perivoje,
moj osmijeh otuđi od sunca,
neka oštrice izrasle u dodiru naše šutnje
prodru kroz ovaj plemeniti okus smrti.* (Horvat, 2015: 275)

kao i u pjesmi *Zaljubljeni dan* koja završava stihovima:

*potpuno se osamostalio
i ostavio je za sobom
samo tebe.* (Vrkljan, 2006: 82)

Iako je njezina ljubav bolna, Vrkljan kroz retke svojih stihova ipak iskazuje dozu optimizma prema emociji ljubavi; nju pokušava predočiti kao temeljni dio života s kojom se, kakav god njezin ishod bio, mora živjeti. O tome svjedoče njezini posljednji stihovi pjesme *Protiv metafore o sretnom paru*:

*I mi moramo naučiti igru, učiti, igrati
ne bol, ne suze, već smijeh,
bol će postati sve manja i manja,
i zatim ništa, divna pustinja, mirne ruke,
o kako je lijepo neki put biti sam
i bez sreće.* (Horvat, 2015: 273)

Ovo je pjesma u kojoj Vrkljan daje do znanja sebi, cijeloj svojoj okolini, a napose i čitatelju kako ona živi ljubav, ali bez nje može preživjeti. Govoreći o prolaznosti ljubavi, njezinim čarima i neugodnim iznenađenjima koje ostavljaju duboku ranu u ljudskome životu, kroz stihove je spomenute pjesme moguće povući paralelu s iskazom ljubavi kakvu je u svojoj poeziji, a konkretno u pjesmi *Ti koja imaš nevinije ruke*, ostavila Vesna Parun. Živeći za ljubav, posvećujući joj čitav svoj rad, ona ju na kraju ipak pušta i nastavlja svoj život, ostavljajući suptilnu poruku da svog muškarca nikada neće prestati voljeti. Na taj je način, svoju vječnu

privrženost ljubavi, iskazala i Vrkljan. Najočitiiji primjer činjenice da Vrkljan živi ljubav jest njezina pjesma *Rječnik ljubavi* u kojoj svoju ljubav poistovjećuje s realnim,:

*moje more ako u njega treba da padne ptica
koja leti u crninu prostora u kome te nema* (Vrkljan, 2006: 173)

ali i irealnim stvarima:

*ti si moja snaga, moj smijeh, moj plač,
moje utočište, moja hrabrost, moj poraz,
ako je poraz vrijeme koje nas neće razoriti,
koje nas gradi u jedan cjelovit sjaj* (Isto)

A da je ljubav za nju vječna i da njoj polaže cijeli svoj život, Vrkljan potvrđuje završnim stihovima ove pjesme:

*ti si staklo, moja stijena, moja laž,
moja istina, najjednostavniji oblik jednog mira,
jednog rata, i moje smrti,
u kojoj ću pokušati da živim ako odeš.* (Vrkljan, 2006: 173)

kao i ostalim svojim stihovima objavljenim u časopisu *Krugovi*:

*Ostani uz mene.
Htjela bih se sakriti u tvojim rukama,
u srcu šume umire noćas
srna sa svim mojim smrtima.* (Vrkljan, 1952: 229)
(...)
*Bit ću samo tren.
Ptica zarobljena u sjećanju.
U tvojim ću rukama naći
nemir za tiha lutanja.* (Isto)

U navedenim pjesmama istančano je prikazan odnos Irene Vrkljan prema ljubavi kojem je ona, u svojem pjesničkom opusu, zaista iskazala kako ljubav za nju nema granica; u njezinom je pjesničkom opusu sve protkano hipersenzibilnošću i istančanim osjećajem za pretakanje emocija u stihove. Stoga je, svojom originalnošću i bogatstvom pjesničkog izraza, zaista dokazala sve čari krugovaške poezije, no svojim se pjesmama, a kasnije i prozom, uspela na visoku ljestvicu hrvatske književne scene i ostala zapamćena kao vrsna autorica hrvatske književnosti 20. stoljeća.

9. Poezija Milivoja Slavičeka

Među krugovaškom je generacijom ime Milivoja Slavičeka vrlo poznato. Bio je to pjesnik posebnog književno-umjetničkog izraza koji je svojim opusom postao pretečom buduće generacije razlogovaca. Budući da je s razlogom postao članom krugovaške generacije, valja napomenuti kako srž njegove poezije ne leži u izravnim filozofskim disciplinama i poetikama, već u osjećaju prema stvarnome svijetu, odnosno u njegovu prepoznavanju i oblikovanju. Branimir Bošnjak navodi kako je Slaviček:

„često (ili gotovo uvijek) moderni romantik (Antun Šoljan spominje i njegov „naivni optimizam“) kojemu „uvid u stvari“ koje su takoreći nerješive, a sada su u popisu njegovih dužnosti, nude čestu patetičnu gestu usmenog pripovjedača/proroka kojem nastoji doći do „malih ljudi““ (Bošnjak, 2015: 18)

Svakodnevni život, najkraće je rečeno, preokupacija je Slavičekove poezije, no ono što ga izdvaja od drugih pjesnika suvremenika jest njegov hir za samoćom, stoga ga književna kritika često uspoređuje s Ujevićevom i njegovim buntom za samotnim pjesništvom ili kako ga je on nazivao – boemstvom. Ipak, u tom svome samotnome izrazu pjesnik je uvijek preokupiran ne pojedincem, već društvom.

U svome pjesničkome opusu, Milivoj Slaviček ne zaobilazi ljubavnu tematiku, a s čijim se izrazom uvelike poigrava. Kao predstavnik krugovaške generacije svjestan je posljedica koje je socijalistički realizam u književnosti ostavio, stoga svojom poezijom želi književnosti onog vremena vratiti istinsku namjenu. U tom kontekstu i sam navodi kako svoju pjesmu *O ljubavi i mojoj ljubavi* uzima kao prekretničku, navodeći kako se njome vratio u maticu svoga razvoja gdje izdvaja ljubav kao temeljnu komponentu stvaralaštva:

*Jedina je budnost spuštenih kapaka
ljubav,
i ona me, najzad, budi
Ljubav je ubrus pri ručku i večeri,
Ljubav i ja u krevetu
Lutam o njenim kosama.* (Slaviček, 2015: 67)

Prema tomu, moguće je zaključiti kako ovu pjesmu krase upravo budnost ljubavi i njezino sveopće stanje u društvu na koju Slaviček itekako želi ukazati. Takav odnos prema ljubavi moguće je primijetiti i u pjesmi *Dobro je to rečeno* u kojoj pjesnik prikazuje ljubav kao temelj i dio svakodnevnog života, dio kojeg ljudi nose u sebi, ovoga puta uz malu dozu ironije:

*Dobro je to rečeno:
jadni ljudi ti sretni zaljubljenici.
Oni su najčišći predstavnici Vrste,
no od njih Vrsta ne čvrsne,
a mogu se izbrojiti na prste.
Ljubav im nije poso, ona je u njima vertikalno,*

*horizontalno i koso.
U njima ona ne leži ne stoji ne računa, niti se klanja:
ona u njima naprosto jeste ko tih zakon postanja. (Horvat, 2015: 248)*

Vlatko Pavletić naziva Slavičeka pjesnikom ljubavi, a ne mržnje jer kad on nešto i ne voli, on to samo „ne voli“, a ne „mrzi“:

„Počeo je kao idealist, nastavio kao skeptik; bio je očaran, pa razočaran, ali uvijek s jasno izraženim nagonom prema životu; ljubitelj sunčane svjetlosti koji umije skrušeno uživati i u nezamjenjivoj ljepoti oblačnoga dana kada tiha kiša čini prazan trg još praznijim, prisnijim i do bola lijepim.“ (Pavletić, 1987: 19)

Ljubav je za njega svezvremenska, ona nikada ne gubi na vrijednosti i uvijek ostavlja trag, kao što pjesnik prikazuje u pjesmi *Pusti grad ili pjesma o ljubavi*:

*Sjećat ćemo se. Ne zatvorenih vrata
nego ovog srca u nama koje će ostati tu
da ga nešto priupitamo za deset ili petnaest godina
o danu kad je davno jednom grad bio pust (Horvat, 2015: 249)*

Svoj privrženi osjećaj prema voljenoj osobi i vjerovanje u ljubav kao vječnu stavku čovjekova života autor iskazuje u pjesmi *Jesi li, Eliane* obraćajući se u pjesmi svojoj ljubavi:

*Ali ja se još opirem i još ću te beskrajno dugo zvati
i onda će već biti i sasvim svejedno
hoćemo li se naći ili ne
Jer ćeš već biti moja velika moja ljubav (Slaviček, 1987: 194)*

Kroz svoju poeziju Milivoj Slaviček ostaje prikovan uz filozofiju života te kroz svoje pjesme unosi: „napetost između postojećeg i idealno mogućeg, između potrošača i stvaralaca, između banalnosti neduhovnoga preživljavanja i sadržajnosti duhovnoga življenja na razini kulture i umjetnosti.“ (Pavletić, 1987: 20)

Ontološko viđenje ljubavi također je prisutno u njegovoj poeziji pa ga neki književni kritičari smatraju pretečom razlogovske generacije. Ipak, jasno je kako je svojim otvorenim pjesničkim izrazom Slaviček duboko ukorijenjen u krugovašku generaciju. U tzv. *Pjesmi o mojoj Natan* svoju ljubav uspoređuje s književnim likovima svjetskih razmjera, no na kraju ipak pokazuje kako je najvažnija duboka ljubav koju osjeća prema svojoj voljenoj:

*Natan je došla iz Pjesme nad pjesmama
Ona je iz Petrarke, ona je iz Beatrice, ona je Diklica, ona je Zoe
No ona je, nadasve, iz mene stigla među ove ljuštore ljubavi
kao mirisno čudo u vijek skepsa i nevjerica (Horvat, 2015: 252)*

Slavičekov pojam ljubavi konkretan je, miran i optimističan. On smatra kako je ljubav čovjeku urođena i kako ju negdje mora doživjeti, zato motiv ljubavi u svojim pjesmama prikazuje vrlo

smireno i balansirano. To je moguće uočiti u svim njegovim prethodno spomenutim pjesmama, no kao posljednji dokaz takve činjenice bitno je istaknuti pjesmu *Mala pjesma o mojoj ljubavi*:

*Bit ćeš na kraju samo jedna pjesma
i sjećanje kad budem bolestan: u tami, pola sata pred ponoć
(...) Bit ćeš malo prijateljstvo sa Svijetom
Dat ćeš potreban šarm ovoj ili onoj fasadi jednom i negdje
ovom ili onom mjestu pustom i bez tragova
(...)
u sjenovito popodne: velim ti, sve je ostalo uzaludno (Slaviček, 1987: 113)*

Slaviček ističe kako je ljubav prisutna uvijek i svugdje i kako bez nje ništa ne može funkcionirati. U njegovom opusu potkrale su se pjesme s ljubavnim motivima koje imaju dvojaku poruku: jedna je da bez ljubavi svijet ne može funkcionirati, kao i bez poezije i njezinog temeljnog smisla širenja subjektivnosti koju je socrealizam silno želio ukinuti, no nije uspio. U tom smislu, Slaviček je na miran i boemski način prikazao ljubav, njezinu funkciju u društvu i svijetu te njezino duboko ontološko značenje, a osim toga uvelike je pokazao moć i stvarnost poezije. Njegova volja za stvaranjem i željom da se razlikuje zato ga izdvaja kao autentičnog pjesnika današnjice i svagdašnjice.

10. Poezija Ivana Slamniga

U kontekstu predstavljanja poezije hrvatskih *krugovaša*, neminovno je spomenuti ime hrvatskog pjesnika, prozaista, profesora i teoretičara književnosti – Ivana Slamniga. Pjesnik je to koji je kreativno, maštovito, iznenađujuće i neočekivano oblikovao svoje stihove pa u povijesti književnosti njegovo ime vezujemo uz pojam *poeta doctus* i *poeta ludens* jer je čitavo svoje znanje povezao s igrom i tako stvorio originalne stihove koje će rijetko tko uspjeti nadmašiti. Njegova je poezija često ironična te nije sklona smještanju u kakav općeniti kontekst (povijesni, religijski, ideološki, znanstveni), a:

„Slamnig u izdvojenim, naglo uočenim zgodama svijeta iznalazi njihova protuslovna obilježja, paradoksalne položaje, njihove strukturne nesklapnosti, te ih bez ikakva sentimenta, često i okrutnim vlastitim pristankom, cinično izražava u njihovu takobitku.“ (Stamać, 1996: 122)

Ciničan i ludistički izraz epiteta su koji krasi ovog pjesnika, no kako to uklopiti u kontekst motiva ljubavi? S obzirom na to da je Slamnig učen pjesnik koji se svojim stihovnim iskazima poigravao, zasigurno je u tu igru riječi uklopio i ljubavne motive, a moguće ih je uočiti u pjesmama poput, primjerice *Naša ljubav*. Bez kakvih emocija, patnje i iskaza sentimentalnosti kako su ljubav prikazivali ostali krugovaški pjesnici, Slamnig se s pojmom ljubavi zaista igra i to je uočljivo u sljedećim stihovima:

*Naša je ljubav vila
u pupenšpilu ljudi.
(...) Ona ima nečeg ovčjeg
i psećeg: šnaucer i koli.* (Slamnig, 2019: 212)

kao i završnim stihovima iste pjesme:

*Krčmetina i drvored
i loše košena trava
samo su slike iz snova.
Naša je ljubav prava.* (Isto)

Neobični motivi i ironičan stav prema kontekstu vlastitog stvaranja temeljna su obilježja Slamnigove poezije, no govoreći o motivu ljubavi u njegovoj poeziji, moguće je uočiti kako se ni prema njoj ne odnosi drukčije nego neobično, bez ikakvih izraza emocija, gotovo rugalački o čemu i piše Cvjetko Milanja navodeći kako:

„pjesme koje inače tematiziraju osjećaj osamljenosti, u svijetu koji je otuđen i nedostaje mu emocionalna sposobnost, na kraju preokrenuti u ironijsku relativizaciju. To se ostvaruje najčešće na kraju pjesme efektnom poantom.“ (Milanja, 2000: 93)

Takva je atmosfera naročito svojstvena njegovoj pjesmi naslova *Žene* u kojima Slamnig koristi erotske motive kako bi dokazao svoju nepristranost prema ženama:

*Žene su s Venere bića, što žive kod nas.
Pretražujemo ih prstima, želeći ih proučiti.
Čini se, da one znaju nešto bolje od nas.
(...) Kad ih prstima izbodemo,
mi tvrdimo, da ih znamo i odemo. (Horvat, 2015: 267)*

Svoju zaigranost i nultu toleranciju prema ljubavi, pjesnik dokazuje i u pjesmi *Pikova dama* u kojoj ironično iskazuje ljubav njega i svoje drage:

*Moja draga je skupljala sakate zamorce
i golube slomljena krila.
Moja draga se smijala na mome sprovodu
ako je tamo i bila.
Moja draga se smijala na mome sprovodu
dobro sam je čuo. (Isto)*

U kontekstu odnosa prema ženama, svakako treba napomenuti kako pjesnik svojim izričajem ne želi podcijeniti žene, već ironijski prikazati ljubavni svijet, kako to radi i s ostalim temama. Za njega je ljubav samo igra, kako ističe i u stihovima pjesme *Svojoj plašljivoj gospođi*:

*Kao da te uopće nema
To je ono što sam govorio.
Formulacija je trebala biti
Kompliciranija
I ne tako banalna
I puno točnija.
(...) I kad me ljudi budu pitali
Jesam li te imao
Ja ću šutjeti
Ili ću reći da nisam
Kao da te uopće nije bilo (Horvat, 2015: 268)*

Slamnigovi su izrazi većinom dvosmisleni, njegovi stihovi ostavljaju duboki individualni trag, no pjesme mu uvijek ostvaruju logičnost izraza, organiziranost razvoja i ostvarenu, koherentnu cjelinu. Zato je njegov pjesnički stih i pjesničko ime nemoguće zaobići u kontekstu ovoga rada. Ipak, njegov se ludizam očituje i intertekstualnosti i intermedijalnosti koje su bile omiljene tehnike postmodernističkih pisaca, a Slamnig ih, osim u prozi, koristi i u poeziji. Tako je jednu svoju pjesmu naslovio imenom *Vraz je to rekao kraće*, a u njoj, osim svojevrsne igre riječima, moguće je uočiti i erotske motive koje je Slamnig u ovu pjesmu izvrsno uklopio i dao pjesmi osebujan i originalan izraz:

*Vraz je to rekao kraće,
a ja ću reći dulje:
tvoje me jagodice
premazuju svetim uljem.

Vlaga tvojega cjelova
ulazi u moje pore
s efektom mističnih gelova*

sublimira mironosne kore (Slamnig, 2019: 200)

Kao značajnog pjesnika i prozaista hrvatske književnosti, nemoguće je zaobići stvaralaštvo Ivana Slamniga u kontekstu ovoga rada. Motiv ljubavi u njegovoj poeziji drukčiji je od izraza ostalih *krugovaša*, kao i cijela njegova poezija koja širi granice komunikacijskog kanala jer se sve njegove individualne jezične pojave (slang, žargon, dijalekt) očituju osebnosti i napose originalnošću. Njegov se izraz ljubavi zaista uvelike razlikuje od poezije ostalih *krugovaša* pa je zato Slamnig okarakteriziran kao pjesnik čudnih dogodovština i izrazne razine jezika, a ljubav je u njegovoj poeziji prikazana plošno i zaigrano; u prvome planu nisu emocije niti bilo kakva senzualnost, već njegov ludizam i igra riječima.

11. Poezija Slavka Mihalića

Poezija Slavka Mihalića u razdoblju je čitavog 20. stoljeća uočena kao jedinstvena. Naime, nije ona takvom etiketirana samo zbog njegovog izraza, u kojem se on u mnogočemu posvetio upravo čitatelju, već i zbog samog pojma kojeg je posvetio upravo pjesnicima. Mihalić je pjesnik koji je objavljujući svoje pjesme u časopisu *Krugovi*, nametnuo egzistencijalizam u poeziji. Teme njegovog pjesničkog izraza najčešće su vezane uz granične ljudske situacije, strah, smrt, tjeskobu, sumnju i rezignaciju pa ga književni kritičari često nazivaju pjesnikom poraza i izgubljenih ideala, što ga vodi ironizaciji (taj postupak kasnije postaje glavno obilježje razlogovaca). Uz egzistencijalne teme, bitno je istaknuti kako Mihalić pjeva o univerzalnom položaju čovjeka te tako postaje pjesnik konkretnije stvarnosti; u njegovim se stihovima može naslutiti stvarna situacija onodobnog stanja u Hrvatskoj, no osim moderne svijesti kojoj je Mihalić naročito bio sklon, u njegovom se pjesništvu jasno iskazuje i suveren odnos prema tradiciji, o čemu piše i Jasna Melvinger napominjući kako:

„U njegovom se opusu može zato osluškivati i neprestani dijalog, odnosno, polilog ne samo s raznolikim, pluralnim glasovima današnje zbilje, u posvemašnjem rasapu njezine cjelovitosti, nego i s pjesničkim glasovima novije hrvatske poezije, od Petra Preradovića do danas.“ (Melvinger, 1991: 92)

Tematske preokupacije ovog pjesnika vezane su uglavnom uz osamljenog i ugroženog čovjeka kojemu je život izazov i opasnost – takav je, u njegovoj poeziji, i izraz ljubavi. Kod njega nema sentimentalnosti, on od nje bježi ironizacijom. Njegovi su se vršnjaci, ističe Slobodan Prosperov Novak, najviše ugledali na poruke njegove poezije i bili fascinirani egzistencijalnom angažiranošću njegove lirike. (prema: Prosperov Novak, 2003: 458) Ljubav je u okrilju njegove poezije nezaobilazan motiv, premda i pišući o njoj iskazuje svojevrsan strah, odnosno tjeskobu. Ipak, njegova je ljubav prvenstveno nostalgična, pjevajući o njoj pjesnik je svjestan njezine prolaznosti i osjećaja samoće čiji je motiv istaknut u pjesmi *Ljubavno pismo*:

*Kada si odlazila
nisam znao za dragocjenosti
koje mi ostavljaš.
Moje su šetnje sada pune
sretno oblikovanog lišća.
Jedan vodoskok iz srca tišine
zanesenog perivoja.
podize bijele trepavice
u moju osamljenost. (Horvat, 2015: 240)*

a isti je motiv protkan u pjesmi *Laku noć*:

*Laku noć, moje su ruke jedna krila s tvojima
Oboje smo negdje drugdje (Isto)*

Književna nam kritika ističe kako razlog za stalnu ovjeru Mihalićevih pjesama leži u samoj biti njegova talenta pa tako Antun Šoljan napominje kako su:

„njegove pjesme, možda upravo zato što su poglavljaju osobne duhovne biografije, na poseban i tijesan način povezane s našim vremenom, pa koliko nam govore o pjesniku i raskrinkavaju ga, toliko opisuju i raskrinkavaju vrijeme (...)“ (Šoljan, 1998: 791)

Šoljanov opis Mihalićeva stvaralaštva moguće je iščitati u njegovoj pjesmi *Djevojke za šivaćim strojevima* u kojoj ističe erotske motive:

*Kako se možete smijati, vi, djevojke za šivaćim
strojevima?
Odakle hrabrost vašim dojkama da se njišu poput
slobodnog mora. (Mihalić, 1998: 12)*

no najvažnije je istaknuti kako u njoj, osim svoje topline, ističe i altruistički iskaz ljubavi:

*Hoću da vas zamolim za jednu uslugu: da se
umjesto plaču priklonite mojoj
nesebičnoj ljubavi. (Isto)*

U prethodne dvije pjesme moguće je uočiti kako je Mihalić u izrazu svoje ljubavi vrlo topao i iskren, bez kakvih suvišnih iskaza o egzistencijalnim temama; one su pak izraz njegova zrelog stvaranja. Njegov strah vidljiv je i kroz motiv ljubavi koji često krasi njegovu poeziju; najčešće je to strah od nečeg irealnog. U svojoj pjesmi, čiju temu već i najavljuje naslov *Ja se bojim, ja se užasavam* svoj strah i tjeskobu iskazuje stihovima:

*Ljubavi, nećeš ući nedostižna u moj stan
Da, naći ćeš me zapaljenih zjena, kako je već
propisano
- jedan brodolomac dosta je oceanu
Ali ja sanjam rastanak; tko će me
zadržati? (Mihalić, 1998: 54)*

Istu pjesmu zaključuje stihovima:

*Što ćemo učiniti? Ja se bojim, ja se užasavam
laži stvaranja
Kad nas jedino nadahnjuje rasulo. (Mihalić, 1998: 54)*

Čitava pjesma odiše strahom i tjeskobom od prolaznosti trenutne ljubavi u kojoj ni sam pjesnički subjekt ne vidi radost i veselje, već samo strah i raspadanje.

Iskren, suviše osjećajan i prognan strahom, Mihalić se ne osjeća sigurnim ni kada je zaljubljen:

*Daj, ne oteži, ljubavi
Do vraga i kovčezi – zacijelo su već
zaraženi*

*Ali nećemo cestom – mogle bi nas
zasjede
Poći ćemo zračnim putem – između
zvijezda. (Mihalić, 1998: 54)*

Taj šimićevski utjecaj irealnoga kroz motiv zvijezda prisutan je i u Mihalićevoj poeziji. Iako je okarakteriziran kao pjesnik straha i tjeskobe, Mihalić ipak uvijek ostaje pristran osjećaju ljubavi, bez obzira u kakvom se položaju ona nalazila. Stihovi pjesme *Svjetlucaње valova* najjasnije to potvrđuju:

*Što da te ljubim kada su poljupci bez tragova
Kao stijena tako si jednostavna tako neosvojiva (Mihalić, 1998: 54)*

no, pjesmu zaključuje erotskim motivom prisnosti svoje ljubavi i nadom koju ostavlja čitatelju na umu:

*Ti razočarana a ja omamljen svjetlucaњem valova
Tako zaljubljen u svaki pregib tvog tijela nepobjediv. (Isto)*

U kakvoj se god situaciji nalazio, pjesnik ipak posebnu počast odaje ljubavi; nekad u nju sumnja, nekad ju uzvisuje, a nekad se čak i zapitkuje treba li je se odreći (pjesma *Došlo je, došlo vrijeme*):

*Možda je došlo vrijeme
kada ljubav treba tajiti.
(...) Strovaliti u provaliju,
spaliti, i njezin prah
razbacati na sve četiri
strane. (Mihalić, 1998: 431)*

Sve u svemu, Mihalićeva je ljubav stabilna i njoj u svome pjesništvu iskazuje posebnu pažnju. Ipak, treba napomenuti kako je on u velikom dijelu ispituje ne bi li spoznao njezinu pravu vrijednost. No, Mihalić je pjesnik koji ispituje i koji se suprotstavlja svakoj sferi ovozemaljskoga života. Njegova je ljubav u poeziji istinska i dobronamjerna, no uvijek potkovana nekom nesigurnošću i napose strahom. Zato je Mihalić svojim istančanim i zamršenim izrazom, tamnim i dubinskim temama te elokventnim modernim izrazom zauzeo tron jednog od najpoznatijih hrvatskih pjesnika i to ne zato što su njegove pjesme pisane u skladu s vremenom u kojemu su nastajale, već zato što one žive danas – i uvijek.

12. Zaključak

Naraštaj je *krugovaša* hrvatskoj književnoj sceni omogućio neometan razvoj književnosti kao umjetnosti. Opirući se socrealističkoj dogmi stvaranja, pisci iz naraštaja *krugovaša* zaista su uspjeli pokazati kako je književnosti najvažnija zadaća subjektivnost i individualnost izraza. Ta se teza najviše odnosi na poeziju koju je gotovo nemoguće stvarati pod političkim pritiskom, stoga je *krugovaška* poezija na hrvatsku književnu scenu vratila njezine osnovne značajke, nadopunjući je izrazima modernih svjetskih i europskih strujanja. Svoju su poeziju *krugovaški* pjesnici obnovili i popeli je na jednu novu ljestvicu, čiji će izričaj pratiti i primjenjivati daljnji naraštaji. Modernost je izraza temeljna značajka *krugovaške* grupe pisaca, no u ovome se radu ističe motiv ljubavi u poeziji odabranih *krugovaških* pjesnika. Ljubav, kao nezaobilazna tema svakog književnog razdoblja i naraštaja, *krugovaškim* je pjesnicima pomogla da pomoću stihova istaknu svoje dubinske emocije i tako stvore neke od antologijskih pjesama koje će obilježiti čitavo hrvatsko pjesništvo 20. stoljeća. S obzirom na to, svatko je ljubav prikazao na drugačiji način.

U poeziji hrvatskih *krugovaša* motiv je ljubavi bio mnogo zastupljen. U radu je proučen i obrađen motiv ljubavi u poeziji odabranih *krugovaških* pjesnika, odnos samog pjesnika prema ljubavi i njezin kontekst u čitavom njegovom poetskom opusu. Obrađujući i interpretirajući određene pjesme *krugovaških* pjesnika, bit će jasno uočiti kako je kod svakoga od njih pojam ljubavi dosta širok. U poeziji Josipa Pupačića motiv je ljubavi protkan kroz gotovo svaku njegovu pjesmu; kod njega ljubav nije samo dubinska povezanost muškarca i žene, već povezanost sa svojom obitelji, prijateljima, prirodom i napose rodnom kraju prema kojoj je iskazao posebnu ljubav. Njegov je pojam ljubavi iskren i neiskvaren, a slične teme i odnos prema ljubavi iskazuje i pjesnik Nikola Milićević. Pjesnik skromnoga izraza, svoju ljubav nikada nije konkretizirao do kraja. Prikazavši je kao bolnu, ipak je ljubavi posvetio najljepše stihove. Najstrastveniji pojam ljubavi u svojem je pjesničkom opusu iskazao Zvonimir Golob, koji je objavio i antologiju svjetskih ljubavnih pjesama, uvrstivši u nju najljepše ljubavne stihove novije hrvatske poezije. Prateći moderne, nadrealističke književne tendencije, Golob je ljubav prikazao u slobodnijem duhu od prethodno spomenutih pjesnika pa je ljubav u njegovoj poeziji otvorena, često isprepletena erotskim motivima i uvijek senzualna. Stvarana pod matricom nadrealističke poetike, Irena Vrkljan u svojoj poeziji ljubav iskazuje iskreno, hipersenzibilno i pomalo tjelesno, dok Milivoj Slaviček ljubav prihvaća zahvalno, daje joj posebno značenje i racionalno ističe njezinu vrijednost. Zaigran u svom izrazu poezije, Ivan Slamnig ostao je takav spominjući i ljubav u okrilju svoje poezije; u njezinome izričaju gotovo

i nema subjektivnosti, njoj pristupa ironijski kao i svim temama svoje poezije. Naposljetku, Slavko Mihalić pjesnik je koji se bavio univerzalnim temama pa je tako i u kontekstu njegove poezije nemoguće zaobići motiv ljubavi. Kao i kod ostalih pjesnika, njegova je ljubav iskrena i stvarna, no kako je stvarao pod okriljem egzistencijalističke matrice, u svoju ljubav on često sumnja; preispituje njezinu vrijednost i njezino postojanje.

U okrilju razdoblja druge moderne pjesnici su težili novim temama i širokim izborima. Ljubav je, kao vječni motiv svakog književnoga razdoblja, bilo nemoguće zaobići. U promatranome je radu prikazan motiv ljubavi odabranih krugovaških pjesnika i njegov značaj za razdoblje druge moderne koja je u razdoblju hrvatske povijesti književnosti zaista bitno razdoblje – što zbog političkih razloga, što zbog novih tema i širih obzora koje su krugovaški pjesnici unijeli u književnost te tako omogućili da se književnost razvija u pravome smjeru. S obzirom na to da je tema ljubavi vječna, u radu su prikazani različiti pogledi na nju – od nostalgičnog, tjelesnog, ludističkog pa sve do nadrealističkog i egzistencijalnog. U tom je smislu prikazano različito viđenje najjače ljudske emocije – ljubavi, a sve u kontekstu vremena druge moderne kada je njezino poimanje bilo gotovo nemoguće iskazati, no krugovaški su se pjesnici protiv toga izborili i stvorili neke od najljepših ljubavnih pjesama 20. stoljeća.

13. Literatura

1. Anić, Vladimir. 1988. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
2. Bošnjak, Branimir. 2015. Predgovor. U: *Izabrane pjesme* (autor Milivoj Slaviček) . Zagreb: Matica hrvatska, 13.-42.
3. Golob, Zvonimir. 1997. *Antologija svjetske ljubavne poezije 20. stoljeća*. Zagreb: Mozaik knjiga.
4. Golob, Zvonimir. 1986. *Gorki med – izbor iz hrvatske ljubavne poezije XIX. i XX. stoljeća*. Zagreb: SNL.
5. Golob, Zvonimir. 2006. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Euroknjiga.
6. Horvat, Ana. 2015. *Oblizujući suze – hrvatski pjesnici o ljubavi*. Zagreb: Druga prilika.
7. Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada PIP Pavičić.
8. Kočan Mijović, Stijepo. 1995. Pjesništvo Nikole Milićevića. U: *Nikola Milićević, Izabrane pjesme*. Zagreb: Školske novine. 5.-14.
9. Mataga, Vojislav. 1995. *Književna kritika i ideologija*. Zagreb: Školske novine.
10. Mihalić, Slavko. 1998. *Sabrane pjesme*. Zagreb: Naklada Naprijed.
11. Mihanović, Nedjeljko. 1982. Nikola Milićević. U: *Nikola Milićević, Josip Pupačić, Izabrana djela*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. 7.-20.
12. Milanja, Cvjetko. 2000. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. Zagreb: Zagrebgrafo.
13. Milićević, Nikola. Pupačić, Josip. 1982. *Izabrana djela*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
14. Milićević, Nikola. 1995. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Školske novine.
15. Milićević, Nikola. 2007. Križ patnje i kamen vjere (Pjesnički put Josipa Pupačića). U: *Zaljubljen u ljubav, Izabrane pjesme*. Zagreb: Školska knjiga. 225.-252.
16. Mrkonjić, Zvonimir. 2009. *Suvremeno hrvatsko pjesništvo, Razdioba (1940-1970)*. Zagreb: V.B.Z.
17. Paščenko, Evgen. 2003. Socrealistički kontekst hrvatskoga modernizma. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti – Zbornik radova V. (Krugovi i hrvatska*

- književnost pedesetih godina prošlog stoljeća*). [ur. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić-Bužančić]. Split: Književni krug Split. 36.-48.
18. Pavletić, Vlatko (ur.). 1952. *Krugovi*. Zagreb: Mjesečnik za književnost i kulturu, br.3.
19. Pavletić, Vlatko. *Milivoj Slaviček*, u: *Milivoj Slaviček, Izabrane pjesme*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1987., str. 7.-39.
20. Pavletić, Vlatko (pr.). 1965. *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*. Zagreb: Stvarnost.
21. Pavličić, Pavao. 2003. Hrvatska lirika pedesetih godina: tipološki opis. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti – Zbornik radova V. (Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća)*. [ur. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić-Bužančić]. Split: Književni krug Split. 66.-86.
22. Pavličić, Pavao. 1999. *Moderna hrvatska lirika*. Zagreb: Matica hrvatska.
23. Pupačić, Josip. 2007. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.
24. Pupačić, Josip. 2007. *Zaljubljen u ljubav, Izabrane pjesme*. Zagreb: Školska knjiga.
25. Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
26. *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2006. Šonje, Jure (gl. ur.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležje: Školska knjiga.
27. Slamnig, Ivan. 2019. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska.
28. Slaviček, Milivoj. 1987. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
29. Slaviček, Milivoj. 2015. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.
30. Stamać, Ante (ur.). 1996. *Pjesnici druge moderne – Jure Kaštelan, Vesna Parun, Slavko Mihalić, Ivan Slamnig, Antun Šoljan*. Zagreb: ABC naklada.
31. Šimundža, Drago. 2003. Religijski aspekti hrvatske književnosti tijekom druge hrvatske moderne. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti – Zbornik radova V. (Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća)*. [ur. Mirko Tomasović i Vinka Glunčić-Bužančić]. Split: Književni krug Split. 24.-35.

32. Šoljan, Antun. 1998. Uvod u prečitavanje Slavka Mihalića. U: *Sabrane pjesme*. Zagreb: Naklada Naprijed. 790.-794.
33. Tomasović, Mirko; Glunčić-Bužančić, Vinka (ur.). 2003. *Komparativna povijest hrvatske književnosti – Zbornik radova V. (Krugovi i hrvatska književnost pedesetih godina prošlog stoljeća)*. Split: Književni krug Split.
34. Vrkljan, Irena. 1952. Poezija. U: *Krugovi*. (ur. Vlatko Pavletić), br. 3. Zagreb: Mjesečnik za književnost i kulturu.
35. Vrkljan, Irena. 2006. *Sabrane pjesme*. Zagreb: Profil.

Internetski izvori:

1. Fijačko, Slavko. 1997. Hrvatski književnik Zvonimir Golob: 19. veljače 1927. - 1. lipnja 1997. U: *Podravski zbornik*, No. 23. 179.-188. Na <https://hrcak.srce.hr/230250> (posljednji pristup 31. kolovoza 2021.)
2. Melvinger, Jasna. 1991. Silvije Strahimir Kranjčević u intertekstualnim aluzijama Slavka Mihalića. U: *Senjski zbornik : prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*. Vol. 18 No. 1. 91.-99. Na: <https://hrcak.srce.hr/74314> (posljednji pristup 20. rujna 2021.)
3. Szentmarthy, Mihaly. 1984. Ljubav kao smisao života. U: *Obnovljeni Život : časopis za filozofiju i religijske znanosti*, Vol. 39. No. 3.-4. Zagreb: Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu. 242.-254. Na <https://hrcak.srce.hr/54454> (posljednji pristup 12. kolovoza 2021.)

Motiv ljubavi u poeziji *krugovaša*

Sažetak

Nakon Drugoga svjetskoga rata, književnoj se sceni nametnuo socrealistički koncept koji je uništavao piščevu slobodu stvaranja, namećući književnosti teme iz političkoga života. Okupivši se oko časopisa „Krugovi“, odabrana se skupina književnika pod imenom „krugovaši“ žustro odupirala takvom pogledu na književnost i umjetnost uopće. Pojavom časopisa „Krugovi“ u kojem su krugovaši objavljivali svoje pjesme, u hrvatskoj književnosti započinje razdoblje druge moderne (1952.-1959.) koje je istisnulo socrealizam iz književnosti i vratilo književnosti slobodu stvaranja. U tom je kontekstu nezaobilazan motiv ljubavi, stoga se rad temelji na proučavanju istoga u poeziji odabranih krugovaških pjesnika (Josip Pupačić, Nikola Milićević, Zvonimir Golob, Irena Vrkljan, Milivoj Slaviček, Ivan Slamnig, Slavko Mihalić). Time se ispituje pjesnikov pogled na pojam ljubavi, sloboda stvaranja u razdoblju druge moderne, utjecaji prethodne generacije, utjecaji modernih svjetskih i europskih strujanja kao i moguć utjecaj krugovaša na buduće književne generacije.

Ključne riječi: *krugovaši, poezija, ljubav, socijalistički realizam, druga moderna*

The motive of love in poetry of „krugovaši“

Summary

After the Second World War, social realist concept had imposed the literary scene with the destruction of writers' freedom of expression, imposing the topics from political life. Having been gathered around the periodical „Krugovi“, the selected group of writers under the name "krugovaši" had been forcefully resisting that view of literature and art in general. With the occurrence of periodical „Krugovi" in which „krugovaši" published their poetry, in Croatian literature began the period of Second Modern (1952.-1959.) which eliminated social realism from literature and gave back the writers' freedom of expression. Within this frame of reference, the motive of love is inevitable. Therefore, this thesis is based on studying the latter in poetry of selected group of poets from that literary period (Josip Pupačić, Nikola Milićević, Zvonimir Golob, Irena Vrkljan, Milivoj Slaviček, Ivan Slamnig, Slavko Mihalić). Thereby, the poets' perspective on the concept of love is being examined as well as the freedom of expression in period of the Second Modern, influence of the previous generation, modern worldwide and European concepts along with the impact of „krugovaši" on future literary generations.

Key words: *krugovaši, poetry, love, social realism, the Second Modern*

